

Stockholms
stad

Jämlika livsvillkor och stadsbyggande - inspel till pågående översiktsplanearbete

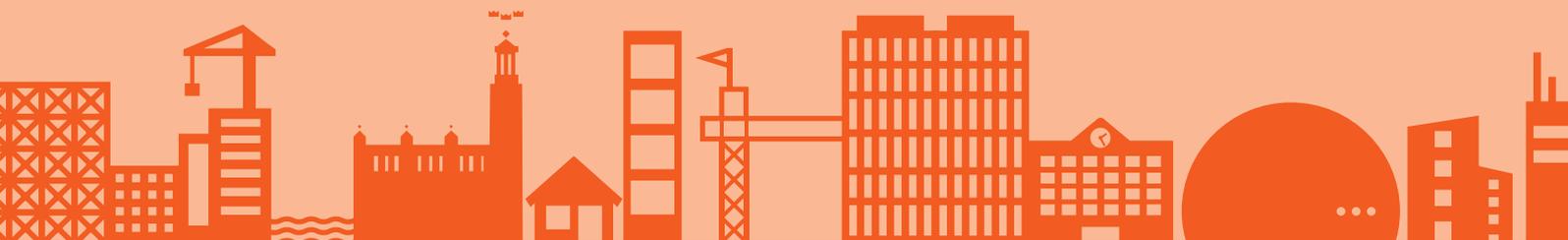
Underlagsrapport

Beställare: Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm

Författare: Ann Legeby, KTH Arkitekturskolan

Daniel Koch, KTH Arkitekturskolan

Lars Marcus, CTH Arkitektur

Hållbarhetskommisionens förord till underlagsrapporten

Stockholms stad har inrättat Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm med uppdraget att analysera skillnader i livsvillkor i kommunen och föreslå åtgärder för att minska skillnader och främja en socialt hållbar utveckling i Stockholm.

Kommissionens arbete bedrivs av förvaltningsorganisationen inom fyra utpekade utvecklingsområden och ska enligt direktiv vila på vetenskaplig grund och genomföras i samverkan med fristående forskare. De forskare som kopplas till kommissionens arbete ska ta fram vetenskapliga underlag med förslag till åtgärder inom avgränsade fördjupningsområden som bidrar till att stärka den sociala hållbarheten i kommunen. Denna rapport är ett sådant underlag.

Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm ska beakta forskarnas underlag i framtagandet av delrapporter med egna rekommendationer och åtgärder inom det aktuella fördjupningsområdet. Dessa fördjupningar utarbetas med regelbundenhet fram till slutet av 2017, samtidigt som konkreta åtgärder kan implementeras.

Paul Alarcón
Hållbarhetschef
Stockholms stad

Jämlika livsvillkor och stadsbyggande - inspel till pågående översiktsplanearbete

Författare:

Ann Legeby, KTH Arkitekturskolan
Daniel Koch, KTH Arkitekturskolan
Lars Marcus, CTH Arkitektur r

Jämlika livsvillkor och stadsbyggande: inspel till pågående översiktsplanearbete

Forskarrapport inom Boende och stadsmiljö, del av kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm

1. Jämlik och socialt hållbar stad

I stadens budget för 2015 finns målet att Stockholm ska vara en stad som håller ihop med trygga och levande stadsdelar. Stadsplaneringen ska genomsyras av jämställdhets- och barnperspektiv och staden ska ta itu med den ojämlika stadsmiljön samt motverka den geografiska segregationen. Dessa mål är formulerade mot bakgrund av att skillnader i livsvillkor ökar i flera avseenden mellan stadsdelar och mellan befolkningsgrupper i Stockholm vilket ses som en stor utmaning för staden (Skillnadernas Stockholm 2015, 5). Det hävdas i kommissionens rapport att det i socioekonomiskt svagare stadsdelar ofta råder sämre tillgång till service, arbetsplatser, kollektivtrafik, parker och offentliga rum – sådant som kan beskrivas som stadens resurser – i relation till stadsdelar där det bor en mer resursstark befolkning. Skillnadernas Stockholm lyfter fram att den socioekonomiska segregationen har ökat i Stockholm under 2000-talet. Individer med olika bakgrund möter i allt mindre omfattning varandra i vardagslivet.

Staden i sig kan ses som en resurs som öppnar upp olika möjligheter för de som lever och verkar i staden (se exempelvis Rieniets et al. 2014). Men stadens resurser är inte jämt fördelade. Beroende på var man bor så gynnas man eller missgynnas man beroende på vad som finns nära. Närheten till stadens resurser, och till andra människor och grupper i samhället, påverkas i hög utsträckning av stadsbyggande och planering varför det är relevant att särskilt resonera kring stadsbyggandets roll i strävan att utveckla Stockholm till att bli mer socialt hållbart.

Ojämlig tillgång till resurser är inte socialt hållbart

Forskning visar att en ojämlig tillgång till stadens resurser missgynnar samhället i allmänhet och marginaliserade grupper i synnerhet (Franzén 2001; Fainstein 2010). Med resurser i detta sammanhang avses dels mänskliga/immateriella (exempelvis färdigheter och egenskaper vilka också kan utvecklas genom vissa kontakter, nätverk, potentiellt stöd från andra människor) och dels materiella resurser (exempelvis tillgång till service/utbud som staden erbjuder) och som stadsbyggande och planering kan påverka förutsättningarna för. Stadsbyggandet kan påverka tillgängligheten och närheten till stadens sammantagna resurser; alltså individer och grupper (och de fördelar som dessa grupper tillskansat sig) samt resurser som utgörs av offentlig och kommersiell service såsom vård, utbildning, bibliotek, lekplatser, parker, rekreation, kollektivtrafik, affärer, restauranger och kulturutbud med mera. Ibland beskrivs denna typ av resurser för *kollektiva nyttigheter*. I detta fall bör det dock understrykas att det handlar om resurser som den byggda miljön erbjuder (spatial affordance) och inte heller begränsar sig till sådant som är finansierat av det offentliga utan urbana nyttor i bredare bemärkelse (jämför Edling et al. 2010).

Ett begränsat *utbyte* mellan samhällsgrupper missgynnar även samhället i allmänhet och marginaliserade grupper i synnerhet (Franzén 2001) vilket alltså kan reproducera eller driva på segregation. Huvudproblemet med segregation menar exempelvis Young (1996) är att en uppdelning av grupper – och då inte begränsat till boende utan också den rumsliga uppdelningen när vi använder staden i vardagen – är att resursstarka gruppers privilegier döljs för dem själva som en konsekvens av att denna grupp inte blir varse icke-privilegierade gruppers levnadsvillkor. Segregation kan handla om en uppdelning när det gäller boende men också en åtskillnad gällande funktioner eller åtskillnad av aktiviteter (Franzén 2009). Medvetenheten om andra gruppers identitet, livsvillkor och förutsättningar riskerar således att bli lägre med ökad risk för avtagande förståelse för andra människor samt minskad tillit till samhället generellt. Detta är ett exempel på segregationens negativa konsekvenser vilka lättare uppstår i ett samhälle där icke-privilegierade grupper inte ges samma chanser att ta del av rättigheter och möjligheter som erbjuds av staden/samhället, se exempelvis Franzén (2001), Young (1996) samt Olsson (2012) som utvecklar sådana resonemang. Detta försämrar livschanserna ytterligare för invånare i dessa områden vid sidan av andra mer övergripande strukturella ojämlikheter som har att göra med exempelvis klass, kön och etnicitet. Senare

tids forskning har påvisat att ojämlika samhällen oftare än andra är drabbade av en rad sociala och hälsorelaterade problem liksom social oro (Wilkinson & Pikett 2010).

I ett internationellt sammanhang kopplar Wacquant (2007) viss 'avancerad' marginalitet i samhället till specifika urbana rum eller platser/områden. Han påstår att den globala ekonomins effekter i kombination med en nedrustning av välfärdsinitiativ i många stadsdelar påverkat framväxten av så kallade hypergetton i bland annat Frankrike och USA. Wacquant hävdar att det orsakar en territoriell stigmatisering och blir en plats för stadens 'outsiders'. I en stad där mycket olika livsvillkor erbjuds och där det uppstår situationer där grupper eller individer med mindre resurser lever i delar av staden där sämre livsvillkor erbjuds skapas lätt ett över-underläge mellan etablerade och utanförstående (outsiders) (Franzén 2001). En sådan stad kan svårligen beskrivas som socialt hållbar eller rättvis.

När man inom planering och stadsbyggnad tar upp social sammanhållning i Stockholms stad och i Stockholmsregionen blir det följaktligen viktigt att förstå hur den byggda miljön kan påverka detta. Stadsformen, som är ett resultat av arkitektur och stadsbyggnad, kan utformas för att såväl underlätta som hindra ett utbyte mellan olika grupper i samhället. Det kan handla om utbyte av information, kunskap men också utbyte av beteenden och uppförandekoder (Zukin 1995; Olsson 1998). Vem/vilka deltar i det stadsliv som äger rum i det offentliga rummet? Vilka grupper är representerade och vilka är inte representerade?

På motsvarande sätt är det relevant att öka förståelsen för hur den byggda miljön skapar närhet till stadens resurser (exempelvis service, kultur, rekreation, utbildning, vård, kommers men också närhet till andra stockholmare) eller i vilken mån tillgängligheten till sådana resurser begränsas av stadsformen. Genom att studera förutsättningarna som den byggda miljön ger för olika sociala processer blir det också tydligt att stadsbyggnadspraktiken har en mycket direkt koppling till frågor relaterade till segregation, jämlika livsvillkor och social hållbarhet. Arkitektur och stadsbyggnadsforskningen kan i sammanhanget bidra med kunskap om hur stadsformens rumsliga egenskaper skapar olika förutsättningar och möjligheter för vårt vardagliga liv och även fastställa mer specifikt hur detta skiljer sig åt i olika delar av staden (se exempelvis Hillier & Hanson 1984; Hanson 2000; Vaughan 2005, 2007; Hillier & Netto 2002; Marcus 2000, 2010; Borén & Koch 2009; Legeby 2010, 2013; Legeby et al. 2015). Jämte detta

finns forskning som särskilt klarlagt vilka rumsliga egenskaper som kan främja ett större utbyte mellan stockholmare som bor i olika delar av staden (Legeby 2013). Genom att klarlägga i vilken grad det råder ojämlika livsvillkor som en konsekvens av hur den byggda miljön är strukturerad och formad, blir det också lättare att identifiera vilka *stadsbyggnadsförändringar* som kan leda till att livsvillkoren förbättras och att närheten till stadens resurser ökar för stockholmare i stadens olika delar.

Byggandet växlar upp – en chans att förändra icke hållbara strukturer

Stadens nuvarande mål för bostadsbyggandet är historiskt högt, omkring 8000 nya bostäder per år under de kommande fem åren. Därefter förespråkas än högre takt för att nå målet om 140 000 nya bostäder fram till 2030. En sådan utbyggnad av bostäder innebär också omfattande investeringar i den byggda miljön; exempelvis i infrastruktur, arbetsplatser, rekreationsytor, kulturfaciliteter och verksamhetsområden. Stockholm står därmed inför omfattande förändringar vilket också öppnar för att faktiskt radikalt kunna förändra staden och minska de hinder och begränsningar som finns i den byggda miljön idag och istället utveckla staden till att bli mer socialt hållbar. Även regionen som helhet mobiliserar för kraftig expansion vilket på ett fundamentalt sätt kommer innebära att 'kartan ritas om', både bokstavligt och bildligt. Nya rumsliga relationer kommer att skapas, stadsdelar kommer växa ihop eller åtskiljas på olika sätt. Att förutse konsekvenserna som blir resultatet av dessa omfattande förändringar är helt centralt för att kunna navigera så att staden utvecklas i en mer hållbar riktning.

Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm

I Stockholm stad har en särskild kommission tillsatts med ett uppdrag att analysera skillnader i livsvillkor i Stockholm och ta fram konkreta åtgärder som kan leda till en jämlik och socialt hållbar stad. Kommissionens arbete kommer pågå mellan 2015-2017 och arbetet har organiserats utifrån fyra utvecklingsområden. Denna text, skriven av forskare på KTH Arkitekturskolan, ingår i *Boende och stadsmiljö* som leds av Åsa Dahlin på Stadsbyggnadskontoret. Syftet med forskarstödet är att identifiera stadsbyggnadsfrågor vilka har relevans för ökad social hållbarhet och för skapandet av en mer jämlik stad. Höstens arbete har fokuserat på att göra ett inspel som vi hoppas ska ha relevans bland annat för pågående arbete med översiktsplanen. I huvudsak har översiktsplanen från 2010 varit utgångspunkt för arbetet och stadens pågående arbete har endast tagits med i den mån det del-

getts forskarna. Exempel från tidigare forskning presenteras med koppling till det urval av frågeställningar som identifierats. Förslag ges till fortsatta fördjupningar som vi anser är relevanta att fokusera på. Forskningsinspelet har organiserats kring tre huvudteman; stadsrummets organisation, tyngdpunkter samt stadsliv och jämlika livsvillkor.

2. Stadsrummets organisation

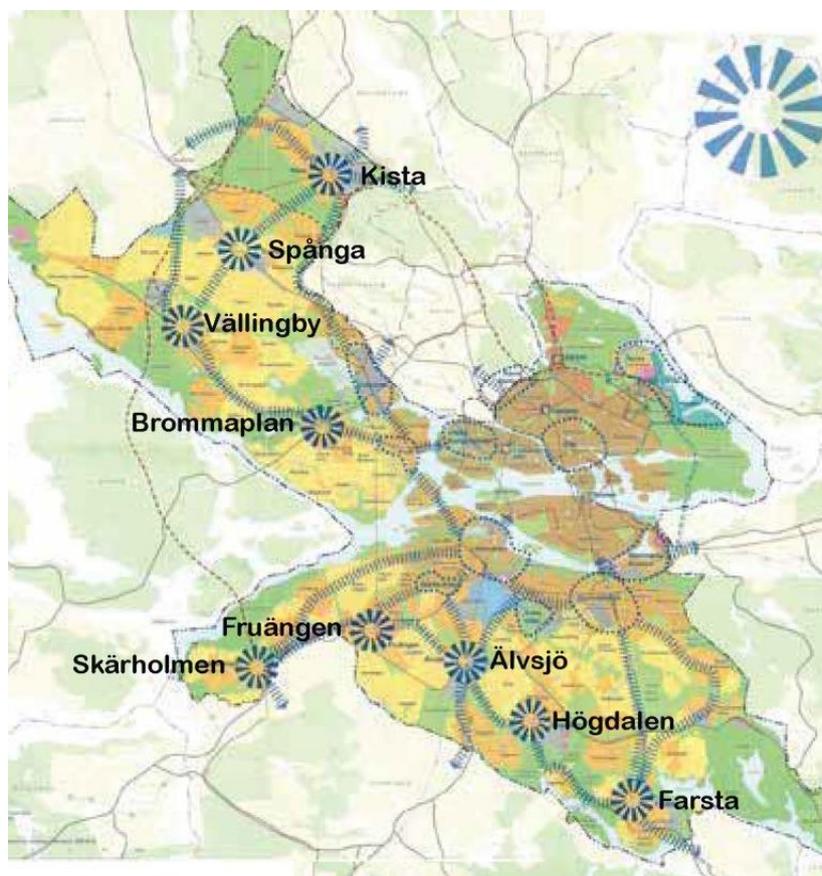
I takt med att en stad växer så förändras också olika platser *lägen* i staden. Om staden växer kraftigt i en riktning kan centralitet och periferi förskjutas. Tyngdpunkter och centralitet kan också förskjutas som ett resultat av förtätning eller investeringar i ny infrastruktur. Lägen som tidigare varit i stadens periferi kan med tiden komma att ligga mycket centralt. Dessa processer pågår kontinuerligt. Det centrala här är att *läge* inte är något givet utan något som i högsta grad skapas och påverkas av stadsbyggande. För att förstå hur dessa rumsliga relationer förändras som ett resultat av investeringar (eller icke-investeringar) i den byggda miljön och hur lokala platser påverkas så behöver staden förstås som ett sammanhängande system. Händer det saker i en del av systemet får det konsekvenser också på andra ställen i staden, detta ofta utan att det skett förändringar lokalt just där. I bildserien nedan visas Södermalm och södra Stockholm och hur staden vuxit i denna riktning historiskt sett. Stadsbebyggelsen har succesivt letat sig längre ut från Gamla stan och det är tydligt att det finns en koncentration till ett stråk, Götgatan-Nynäsvägen, som leder i riktning söder ut. Bebyggelse nära denna erbjuder än idag en smidig och direkt relation till de centrala delarna.

Historiska kartor över Stockholm: 1642, 1750 och 1817 (beskurna, källa: Digitala stads-museet).

strävan att bygga en stad som går att röra sig enkelt i till fots? Ordet 'promenera' associeras främst till en social aktivitet och inbegriper inte lika tydligt nyttobeteende/nyttotransporter. I sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att det är just nyttoförflyttningarna som dominerar stadens vardagliga liv. Ur ett stadsbyggnadsperspektiv kan olika sorts förflyttningar vara relevant att ta upp då olika egenskaper i den byggda miljön också kan associeras med olika gå-beteenden. Exempelvis kan tre beteenden såsom socialt gående, rekreationellt gående och nyttogående förekomma i olika grad beroende på hur den byggda miljön ser ut och är strukturerad (Choi 2012). Det som trots allt syns i översiktsplanen och i de diagram som redovisas är just betydelsen av vissa flöden och vissa platser. Men tyngdpunkter och stråk uppträder inte slumpmässigt i stadsstrukturen och för att nå målet om "levande och trygga stadsdelar" spelar således den byggda miljön en viktig roll. Stråk som kopplar ihop och hakar tag i olika delar av en stad genereras av stadens rumsliga system som helhet. De gator/stråk som har hög tillgänglighet till alla andra gator/stråk i staden är också de som framträder som en slags bärande struktur. Mer om detta nedan.

Figur: Översiktsplan från 2010 med stråk och tyngdpunkter.

Det pågående utvecklingsarbetet med översiktsplanen vid stadsbyggnadskontoret visar ytterligare en konkretisering av de mer symboliskt utritade stråk som finns med i ÖP 2010. Dessa så kallade 'urbana stråk' har nu så att säga landat på marken och det blir därmed möjligt att undersöka i vilken grad det är rimligt och realistiskt att etablera olika stråk. Här möter den översiktliga planeringen också det lokala planeringsarbetet, den så kallade områdesplaneringen. Utifrån ett hållbarhetsperspektiv är det viktigt att dessa urbana stråk verkligen gör det jobb som är intentionen med dem, exempelvis att mer effektivt koppla ihop staden och att erbjuda bra lägen för blandade funktioner.

Översiktsplanen bör hantera utvecklandet av åtminstone två typer av urbana stråk; dels att befästa och utveckla stråk i staden som redan så att säga är viktiga stråk i bemärkelsen att de distribuerar centralitet, alltså de stråk som redan idag har hög tillgänglighet i staden som helhet. En omvandling av dessa är främst en gestaltungsuppgift och inte sällan handlar det om en transformation från utpräglad vägkaraktär till gatukaraktär med ett mer integrerat gränssitt till omgivningen, alltså förändringar som stärker relationen mellan gatan och omkringliggande bebyggelse. Den andra typen av urbana stråk är sådana som behöver etableras i framtiden för att åstadkomma nya förbindelser och länka staden. Att exempelvis isolerade stadsdelar integreras bättre, att stadens resurser (kollektiva nyttigheter) tillgängliggörs mer effektivt och att närheten till arbetsplatser, rekreationsanläggningar etc. ökar med resultatet att livsvillkor förbättras på de platser där behovet är stort. Idag saknas en kartering över vilka stadsdelar/områden som har relativt sämre livsvillkor och där det skulle kunna avhjälpas just med stadsbyggnadsåtgärder.

Inom stadens områdesplanering pågår ett arbete med hur befintliga gator/stråk kan och bör utvecklas. Ett inspel som forskningen kan bidra med i det fortsatta arbetet är att dels undersöka om de stråk som nu studeras är just de som man bör satsa på för att åstadkomma en mer sammanhängande stad, och dels att identifiera var i staden det kan behövas helt nya länkar eller kopplingar i syfte att öka den rumsliga integrationen ytterligare och skapa nya samband mellan stadens olika delar.

Rumslig konfiguration: rumsliga relationer och ordning

Distribution i rummet

Att lokalisera olika funktioner i staden hör den fysiska planeringen till. På översiktsplaners markanvändningskartor identifieras var i staden utveckling bör eller inte bör ske och olika områden definieras utifrån framtida önskad användning. Ett beslut om en viss användning på en plats i staden innebär samtidigt att mycket annat *inte* kan lokaliseras hit. Lokaliseringen av funktioner och investeringar i stadsrummet på olika platser påverkar kontinuerligt den framtida utvecklingen. När sociala frågor diskuteras kan särskilt planeringens och stadsbyggandets roll för att fördela resurser lyftas fram, exempelvis i vilka delar av staden väljer att investera och förändra genom stadsbyggnadsåtgärder och byggande samt hur denna process går till. Stadsbyggandet styr i hög utsträckning var investeringar kan och kommer att ske. Planeringen fastställer därtill de administrativa och institutionella villkoren vilket innebär både restriktioner och rättigheter för inblandade aktörer. Det är relativt enkelt att på en karta redovisa hur resurser såsom bostäder, byggnader, institutioner, arbetsplatser, anläggningar, parker etc. samt hur befolkningen är fördelad i staden. Beroende på vilken fråga som står i fokus, och i vilken skala det redovisas, kan också kategoriseringar bli mer eller mindre detaljerade. Nedan illustreras detta med ett exempel på arbetsplatsernas lokalisering i Södertälje, hur arbetsplatser är distribuerade i stadsrummet. Utifrån denna typ av kartor kan vi få ökad förståelse för *var* i staden olika funktioner finns och *var* aktiviteter sannolikt äger rum.

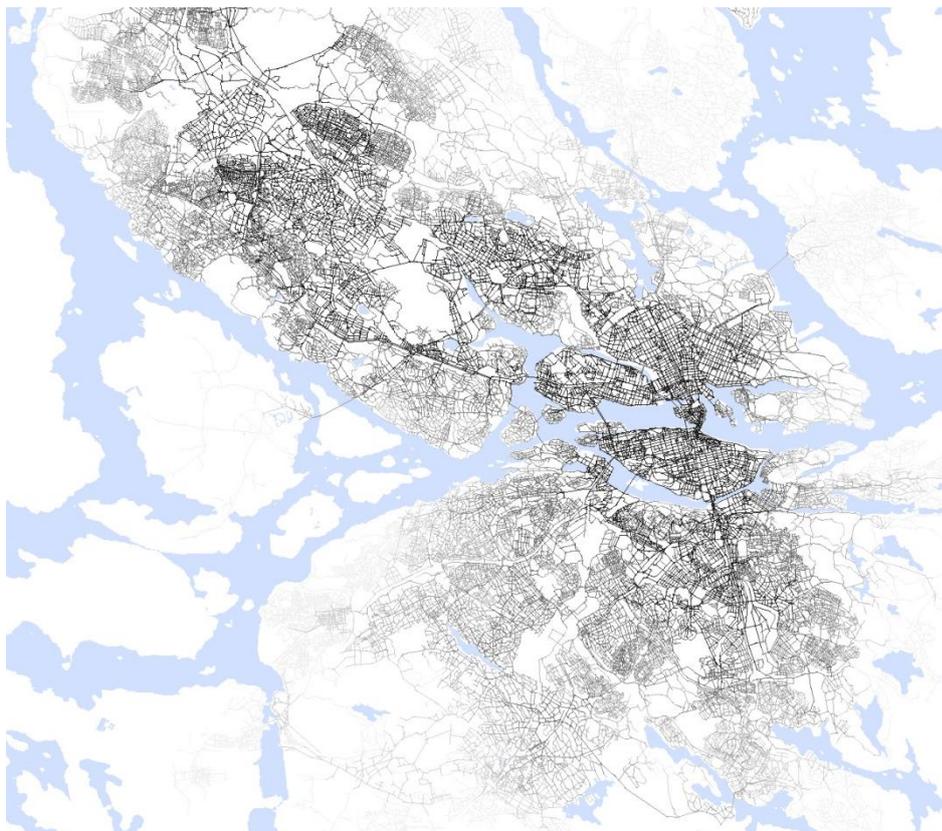

Lokalisering i rummet, exempel som visar lokalisering av arbetsplatser i Södertälje (Legeby 2010).

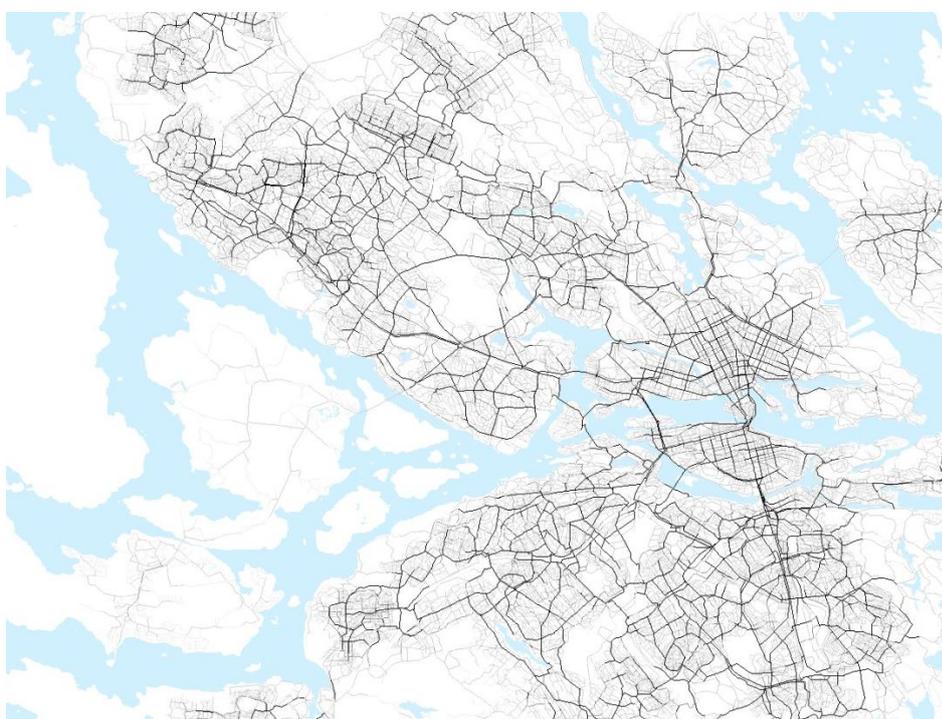
Distribution av rummet

Stadrummet i sig skapar närhet och avstånd beroende på hur det är organiserat och strukturerat. Att skapa närhet i tid och rum, eller att skapa åtskillnad mellan människor eller mellan aktiviteter, kan ses som en grundpoäng med arkitektur och stadsbyggnad. Stadsformen avgör i hög utsträckning vad som hamnar nära och vad som blir mer svårtillgängligt. Detta kan beskrivas som distribution *av* stadsrummet i sig själv. Således spelar strukturen med dess axlar, korsningar samt gatunätets täthet roll för denna distribution. Stadsformen påverkar vilka stadsrum som åtskiljs och vilka stadsrum som hamnar i direkt eller nära relation till varandra och därmed också vilka människor och vilka aktiviteter som hålls åtskilda av stadsrummet.

Till skillnad mot vad man vanligen tänker sig är städers grundstruktur sällan koncentrisk, det vill säga tar sig formen av en piltavla. Istället är städers form kraftigt strukturerad av gator, vägar och kollektivtrafik så att vissa platser som ligger långt från centrum är mer tillgängliga än andra som ligger nära centrum. Det är just detta som stadsbyggandet åstadkommer. Vad man ofta finner är en struktur av tillgänglighet i staden som kan liknas vid ekrar i ett hjul med ringformade tvärförbindelser. De brukar liknas vid deformerade hjul (se exempelvis Hillier 1996). Den tillgänglighet som skapas av stadsformen på detta sätt kan beskrivas som ett slags rumslig centralitet, eller rumslig integration, vilken kan mätas och representeras på kartor. Sådana tillgänglighetskartor (som visar relationen mellan olika stadsrum) beskriver stadens *lägen* mycket väl. Därmed säger kartorna också något om vilken typ av markanvändning som lämpar sig på en viss plats, eller som kan förväntas uppstå. Förenklat kan sägas att analysen ökar förståelsen för vilka förutsättningar som finns för hur vi kan använda staden och framför allt, vilka förutsättningar som finns för stadslivet vilket har betydelse för sociala processer. Detta har alltså direkt bäring på stadens mål om att uppnå ”ett Stockholm som håller ihop med trygga och levande stadsdelar”. Jämte detta centralitetsmått (rumslig integration) finns även andra centralitetsmått man kan använda, exempelvis analys av ’på-vägen-stråk’, det vill säga stråk som ingår som kortaste vägen mellan olika gator i staden (betweenness centrality, Freeman 1977).

Karta som visar rumslig integration, hur olika gator och delar av staden är relaterade till varandra. Mörkare stråk har nära till stadens övriga stadsrum. Ljusa stråk är mer rumsligt segregerade. Stockholms stad med omgivning. (Analys med en radie på 60 riktningsförändringar)

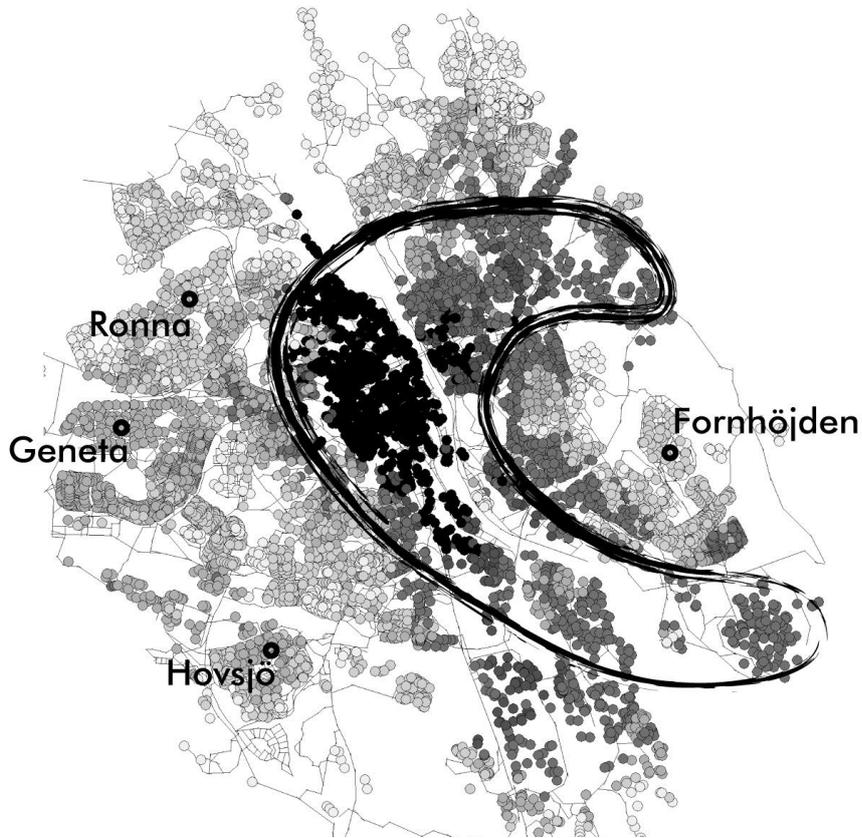

Karta som visar kortaste vägen mellan olika gatusegment i staden (betweenness). Mörka, tjockare linjer representerar segment med de högsta värdena i analysen med en radie av tre kilometer.

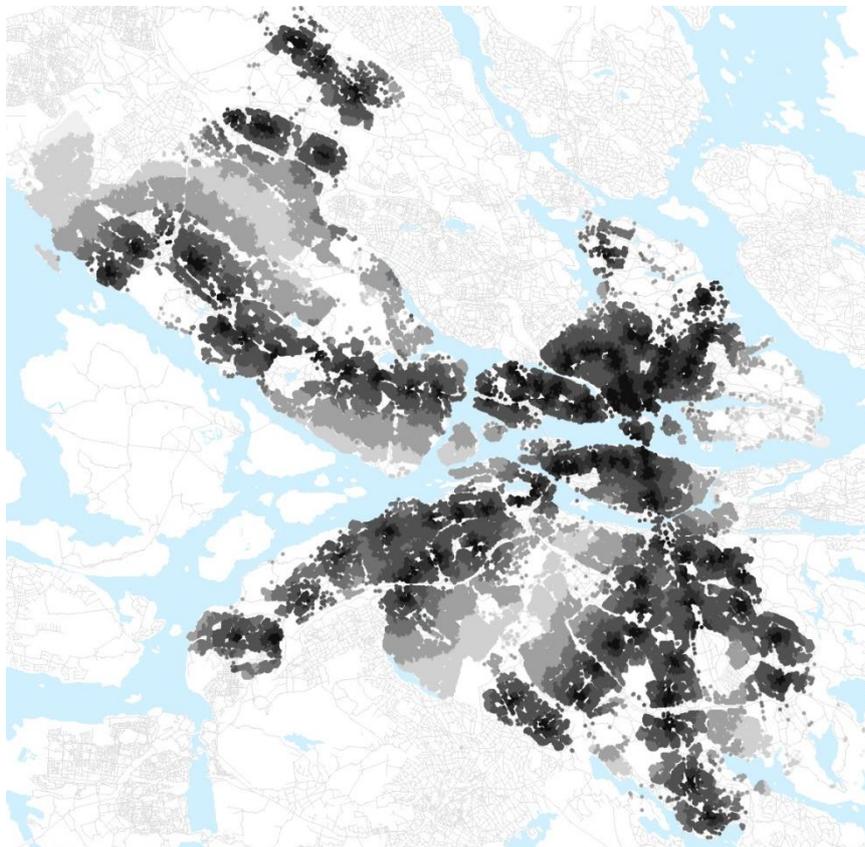
Distribution genom rummet

Det som är särskilt relevant när sociala frågor är i fokus är den distribution som stadsform och planering skapar *genom* rummet. Detta fångar hur lokaliseringen i rummet samverkar med distributionen av rummet i sig. Resultatet visar vad som finns i närheten av varje gata/plats, alltså vilka av stadens resurser eller så kallade kollektiva nyttigheter som blir tillgängliga. Det kan analyseras utifrån olika skalnivåer, exempelvis från ett kvarter, en fastighet, en byggnad eller från varje enskild gata i staden. Detta ger ökad förståelse för vad man så att säga når runt hörnet i olika delar av staden (i närområdet) och att jämföra stadsdelar blir möjligt. För att förstå och kartlägga vilka livsvillkor som skapas på olika platser runt om i staden är denna typ av analyser särskilt relevanta. När vi befinner oss på en viss plats i staden når vi också ett visst specifikt utbud av exempelvis service, kultur, kollektivtrafik, förflyttningsmöjligheter, kommersiellt utbud, rekreativmöjligheter eller arbetsplatser. Utifrån målsättningen för kommissionen, att bygga ett mer socialt hållbart Stockholm, är det högst väsentligt att identifiera stadens vita fläckar i detta avseende, alltså kartlägga de platser i staden som har låg tillgänglighet till olika urbana resurser, exempelvis lågt utbud av service, få platser för rekreation men också vilka delar av staden som har få arenor i det offentliga rummet som erbjuder ett stadsliv med en blandad befolkningssammansättning. Lika viktigt är att identifiera gynnade platser i staden med hög tillgänglighet till resurser och nyttor. Sådana platser lämpar sig särskilt för bostäder riktade till hushåll med svagare socioekonomiska förutsättningar vilket är en högaktuell fråga.

Nedan visas två exempel på hur distributionen *genom* stadsrum kan beskrivas. Ett exempel visar tillgängligheten till arbetsplatser i Södertälje, alltså hur många arbetsplatser som finns inom ett visst avstånd från varje adresspunkt i staden. Ett annat exempel visar närhet till tunnelbanan, mätt som gångavstånd via gator och gångvägar. Här syns vilka delar av Stockholm som gynnas av närheten till tunnelbanan och den åtkomst den ger till andra delar av staden.

Närhet till arbetsplatser mätt från varje adresspunkt i Södertälje (Legeby 2010).

Närhet till tunnelbanestationer i Stockholm. Visar närhet genom gaturummen från adresspunkter i Stockholms stad.

Åtgärdsförslag och fördjupade studier

Staden bör ha tillgång till en stadsrumsmodell (axialkarta) över Stockholm inklusive grannkommuner för att mer grundligt kunna arbeta med stadsrumsanalyser och identifiera var insatser behövs. Modellen kan också användas för att testa olika investeringsalternativ och i högre utsträckning användas för att förutse sociala konsekvenser av olika stadsbyggnadsförändringar.

Staden har idag inte tillgång till denna typ av rumsmodeller och få kan använda tillgängliga analysverktyg. Här finns behov av utveckling både av verktygen i sig (i första hand akademins ansvar) men också behov av kompetensutveckling samt ökad tillämpning. Olika kompetensnivåer kan behövas; från beställarkompetens till användarkompetens och möjligen finns behov av expertkompetens.

Klarlägga kritiska platser där stadsformen begränsar/hindrar centralitetens spridning och orsakar att stora områden längre ifrån dessa specifika platser blir tydligt rumsligt segregerade. Det kan handla om att identifiera barriärer och/eller avsaknad av intensiva kopplingar på stadsnivån. Inte minst har det betydelse för hur centrala staden/innerstaden ska kunna växa i takt med att regionen som helhet växer, men också för att stärka och utveckla vissa stråk och platser i ytterstaden så att de kan fungera i sin egen kraft i högre utsträckning.

Kan dels åtgärdas med förändringar i den befintliga strukturen och dels kan det handla om att helt nya/alternativa kopplingar behöver läggas till. Exempelvis i södra Stockholm (söder om Södermalm) så är den västra delen väsentligt sämre rumsligt integrerad som helhet (Hägerstenvägens riktning) jämfört med stråket söder ut (Nynäsvägens riktning). Det finns få tvärförbindelser mellan dessa två nämnda stråk. Detta begränsar tillgängligheten vilket bland annat hämmar etablerandet av arbetsplatser men också minskar möjligheterna att röra sig mellan stadsdelar och tillägna sig det utbud som faktiskt finns inom ett relativt nära geografiskt avstånd (alltså nära fågelvägen men där gatunätet, eller kollektivtrafiknätet, gör det krångligt att nå). Även områdena kring Järvafältet är svagt länkade till sin omgivning och för att adressera detta krävs även ett utökat regionalt (mellankommunalt) samarbete.

Att med hjälp av rumsanalyser identifiera områden som är rumsligt isolerade och där tillgängligheten till olika resurser därmed begränsas av stadsformen. En prioriteringslista bör upprättas med grupperingar utifrån inom vilken tidshorisont dessa områden ska utvecklas/satsas på.

Ur ett socialt och ekonomiskt perspektiv är det relevant att beakta hur detta verkar i båda riktningarna: stadsrummets isolerande effekt begränsar dels tillgänglighet till det som finns inom området för andra som inte bor eller arbetar där, och dels begränsas tillgängligheten till stadens resurser (olika värden och nyttor) som finns utanför området. En följd av sådana rumsliga egenskaper är att utbytet mellan boende i olika stadsdelar hämmas. Den rumsliga avskildheten kan bero dels på hur gränssnittet till grannstadsdelen är utformat (alltså hur området hänger samman med grannstadsdelen) och/eller på hur området är rumsligt organiserat inom det egna området. Med planering och stadsbyggande kan tillgängligheten till resurser förbättras. Dels genom förändrad markanvändning; att nya funktioner, ny service etc. adderas lokalt till ett område som är missgynnad, och dels genom att gatustrukturen och gatunätet förändras så att sådant som redan finns i omgivningen blir enklare att nå (kommer fler till godo, ett utökat upptagningsområde). Stadsrumsanalyser kan användas som stöd för att klarlägga vilket resultat olika strategier ger. På så sätt kan verktyget fungera som stöd för investeringsbeslut och för att precisera sociala konsekvensbeskrivningar.

Modeller/verktyg bör även hantera andra hållbarhetsdimensioner. I arbetsmaterialet till den nya översiktsplanen finns exempelvis viktiga korsningspunkter mellan de urbana stråken och de ekologiska stråken/systemen. Principer för hur korsningspunkterna ska utformas bör tas fram.

Översiktsplanen bör presentera strategier för korsningspunkterna där de urbana stråken möter gröna stråk. Närhet till grönyter, parker och ekosystemtjänster har betydelse för hälsa och välmående varför de blir relevanta att beakta även från socialt perspektiv; sociala och ekologiska system bör integreras (se ex. Barthel et al. 2013, Marcus & Colding 2014).

3. Tyngdpunkter

I Stockholms översiktsplan från 2010 pekas sammanlagt nio tyngdpunkter ut, fem lokaliserade i södra Stockholm och fyra i nordvästra. I södra Stockholm är det Farsta, Högdalen, Älvsjö, Fruängen och Skärholmen och i norra delen Brommaplan, Vällingby, Spånga och Kista. I den nya översiktsplanen avses dessa i huvudsak finnas kvar¹. Vad är det då som gör en tyngdpunkt till en tyngdpunkt? Vilka stadsbyggnadsåtgärder skulle kunna öka dessa tyngdpunkters 'tyngd'? Här finns ett par frågor att lyfta och där forskningen kan bidra med synsätt och kunskap om hur tyngdpunkter uppstår och vidmakthålls av en stödjande stadsstruktur. I denna text betonas framför allt betydelsen av läget, betydelsen av platsens position i stadsväven, samt så introduceras ett resonemang kring hur *punkter*, *stråk* och *fält* samverkar och bidrar till att stärka tyngdpunkter.

En anledning till att uppmärksamma just tyngdpunkterna och de övergripande stråken inom ramen för kommissionens arbete är att en utveckling av stadens yttre delar har stor betydelse för Stockholms framtida utveckling. Skillnaderna i livsvillkor skiljer sig mycket mellan det som något förenklat kan kallas innerstad och ytterstad. Centrala Stockholm tenderar bli allt mer överhettat med kraftigt ökande fastighetspriser och fortsatt utträngning av ekonomiskt mindre starka grupper såväl som vissa företagsgrupper. Trycket har ökat på innerstaden och mycket av senaste tidens stadsbyggnads- och fastighetsinvesteringar har gjorts i centrala lägen (helt i linje med ÖP 99). För att åstadkomma en utveckling av områden i ytterstaden med högre koncentration och ökad diversitet av arbetsplatser, service och näringsverksamheter med mera, så behöver grundförutsättningarna bli mer gynnsamma. Ett resultat av att sådana funktioner och centrumplatser kan utvecklas är dels att city avlastas, och dels att livsvillkoren förbättras i lägen längre från centrala staden.

Staden skapar platser

Hillier (1996) betonar att platser inte är det som skapar en stad, utan snarare att det är staden som skapar platser. Med det menas att rumsliga förutsättningarna och rumsliga egenskaper i hög grad är beroende av i vilken kontext en plats återfinns i. Detta tänkande applicerat på tyngdpunkter innebär att det är stadsformen som skapar och upprätthåller en tyngdpunkt och att det är stadsformen som bestämmer i vilken grad den kan bli resilient

---

¹ Stadsbyggnadskontoret arbetar med att vidareutveckla just tyngdpunkter och urbana stråk men det materialet har inte funnits tillgängligt för forskargruppen under höstens arbete annat än i skissform.

och kommer tåla förändringar över tid. En viktig förutsättning är hög tillgänglighet till ett stort och innehållsrikt omland. Stadsformen i sig bidrar på detta sätt till att skapa de förhållanden som över tid kan stödja och reproducera en tyngdpunkt; återigen handlar det alltså mycket om att förbättra *läget*. Inför uppdateringen av översiktsplanen, och i kommande arbete där planen ska utvecklas kontinuerligt över tid, finns därmed stor anledning att i detalj klarlägga vilka rumsliga förutsättningar som olika tyngdpunkter faktiskt har jämte administrativa och institutionella. Översiktsplanen används sen för att möjliggöra en utveckling av tyngdpunkterna och bör redovisa vilken typ av stadsbyggnadsinvesteringar som krävs för fortsatt utveckling och framför allt *var* de behöver ske och vad respektive plats behöver kompletteras med.

Klarlägga förutsättningar

Stadsbyggnadsanalyser kan öka förståelsen för rådande förutsättningar för de utpekade tyngdpunkterna; de rumsliga egenskaperna, vilken markanvändning som finns lokalt samt vad som finns i tyngdpunktens influensområde (boendetäthet, diversitet, arbetsplatser, verksamheter, kollektivtrafik etc.). Storleken på influensområdet är inte given utan vad som är näbart påverkas i hög utstäckning av stadsrummets konfiguration. Rumsliga räckvidds-kartor kan ge en indikation på hur detta influensområde ser ut för olika platser, hur stort det är och i vilken riktning det når ut. Det som ligger nära påverkar också mer jämfört med vad som ligger längre bort, en avtagande påverkan. För att klarlägga förutsättningar och potential föreslås jämförande analyser, exempelvis liknande som tillämpats tidigare i Stockholm (Legeby 2013), och som sen vidareutvecklats i Göteborg (Legeby et al. 2015). Modellen och verktygen behöver emellertid vidareutvecklas och anpassas till Stockholm. Ingående variabler behöver ses över så att de är relevanta och relaterar till prioriterade frågor (exempelvis enligt stadens budget, visionsdokument eller i översiktsplanen). Ett sådant arbete kan påbörjas direkt.

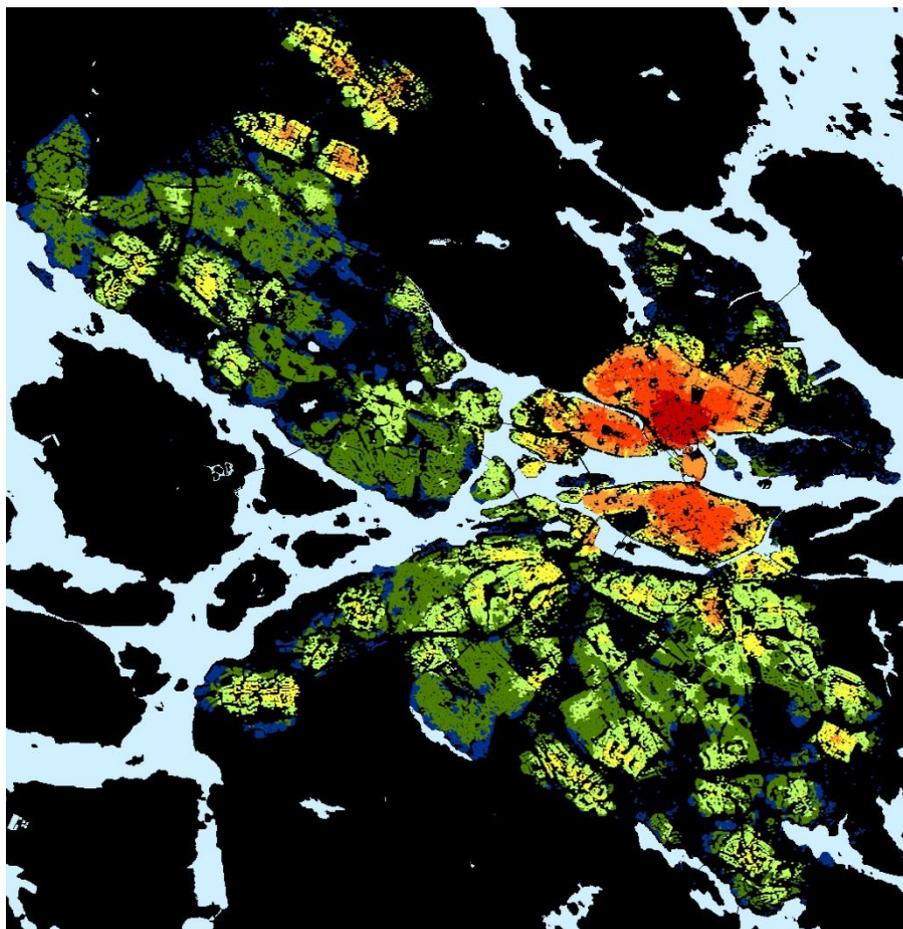
Befolkning i tyngdpunktens närhet

Ett sätt att undersöka vilka förutsättningar en plats har är genom att precisera vad som finns i influensområdet. Tillvägagångssättet exemplifieras här genom analyser av hur många som bor och arbetar inom en viss radie från olika platser och därmed också hur detta ser ut kring tyngdpunkterna (analyserna görs dock för hela staden så oavsett vilken plats man är intresserad av att kartlägga så kan urvalet av tyngdpunkter anpassas efter behov).

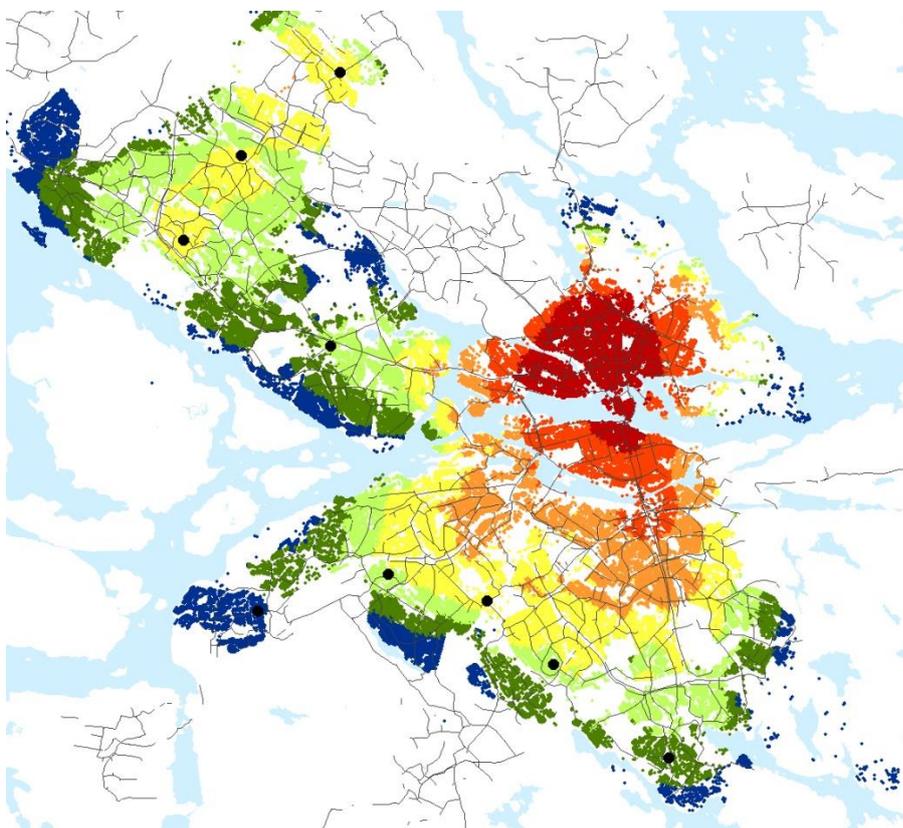
Den första analysen (se figur) undersöker en slags lokal befolkningstäthet genom att analysera hur många människor som bor och arbetar inom ett gångavstånd på femhundra meter utmed gator och gångvägar räknat från varje adresspunkt. Tidigare studier har påvisat ett starkt samband mellan stadslivets intensitet/flöden och hög tillgänglighet till befolkning i närområdet, boende och arbetande (Legeby 2010). Kartbilden säger något om vilket stadsliv som kan förväntas uppstå lokalt. I centrala staden nås särskilt höga befolkningskoncentrationer men sådana koncentrationer uppstår även längre bort från centrum (röd-orangea områden). Typiskt lågintensiva områden representeras med blå-gröna färger. Tyngdpunkter i dessa zoner har svagare lokalt befolkningsunderlag och blir tydligt avhängiga i vilken grad platsen är försörjd med kollektivtrafik och hur nåbar den är med transportslag som klarar längre distanser (exempelvis bil).

Den andra analysen (se figur) visar motsvarande analys för radien tre kilometer genom gatunätet. Här syns att de nio tyngdpunkterna alla ligger i en zon som inte har särskilt hög täthet (gul-gröna färger i bilden). En begränsning med denna kartbild är att data för Stockholms stad använts så där tätbefolkade kommuner gränsar till Stockholm blir resultaten något missvisande. I vilken grad de blir missvisande fångas genom att jämföra med samma analys fast med regionens data. Ett ökat samarbete över kommungränser är viktigt när det kommer till stadsbyggande.

Den tredje analysen (se figur) syftar till att illustrera skillnaden mellan en analys där man mäter tillgänglighet via gatunätet med en som mäter enligt fågelavstånd (som jämte områdesanalyser är vanligt förekommande). Stapeldiagrammen nedan visar hur många som bor inom två kilometer från tyngdpunkterna, dels mätt *via* gatunätet och dels mätt som fågelavstånd. I vissa fall finns väsentligt fler människor inom den angivna radien men som resultat av stadsformen får de ändå mer än två kilometers gångavstånd till tyngdpunkten. I analysen används data från regionen (2012) vilket således fångar även de som bor i grannkommunerna. Resultatet indikerar att det i närheten av några av tyngdpunkterna finns många boende som skulle kunna få tillgång till tyngdpunktens utbud och resurser med en annan gatustruktur, vilket också har effekten att dessa personer blir tillgängliga för andra i högre utsträckning. Detta kan alltså påverkas genom förändringar och åtgärder i den rumsliga strukturen. I det kommande översiktsplanarbetet menar vi att det finns anledning att använda data från regionen i högre utsträckning i analysarbetet.

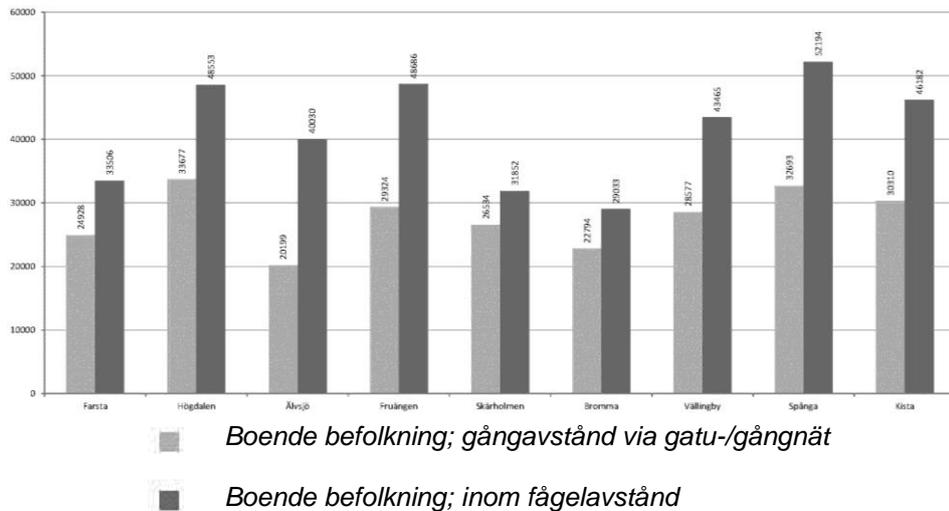

*Antal personer som bor och antal arbetsplatser inom femhundra meters gångavstånd.
(Varma röda färger innebär högre antal än kalla grön-blå färger)*

Bilden visar hur många som bor och arbetar inom tre kilometer från varje adresspunkt mätt genom gatunätet. Bilden är även överlagrad med de stråk som har hög centralitet (betweenness).

Stapeldiagram som visar de som bor inom två kilometer från tyngdpunkterna: fågelavstånd och via gatunätet (regionens data).

Vad är en tyngdpunkt?

Utifrån de förutsättningar som framträder som resultat av dels rumsliga egenskaper och dels av markanvändning och befolkningsunderlag kan det vara relevant att nyansera begreppet tyngdpunkt och utforma fler kategorier i det kommande översiktsplanarbetet. Förutsättningarna för en utveckling ser mycket olika ut och det finns anledning att tydligare definiera i vilken grad respektive tyngdpunkt bör utvecklas. Det behöver också preciseras när det är rimligt och önskvärt att nya investeringar görs i den byggda miljön, samt ange utveckling på kort och lång sikt. I relation till detta kan det finnas en poäng att utreda hur andra mindre lokala centrum relaterar till tyngdpunkterna så att inte dessa riskerar att utarmas eftersom det sammantaget riskerar att försämrade livsvillkoren på andra ställen. När kompletterar och stärker de varandra och när uppstår konkurrens?

Hur 'tung' en tyngdpunkt blir påverkas bland annat av vilken typ av attraktorer och målpunkter som lokaliseras lokalt i rummet (distribution i rummet), vilken tillgänglighet tyngdpunkten ges som resultat av stadsform (distribution av rummet) samt vad stadsrummet förmår tillgängliggöra vilket då också hänger ihop med markanvändning och lokalisering av resurser i dess omgivning (distribution genom rummet). Frågor som bör besvaras inför utvecklingen av tyngdpunkter är: Behöver tätheten i närheten öka? Behöver strukturen förändras så att den rumsliga tillgängligheten ökar? Finns det annat i omgivningen som gör att det inte är önskvärt att tyngdpunkten blir 'tyngre'? Hur rimlig är en utveckling? Detta behöver då också inbegripa markägoförhållanden, infrastruktur och beaktande av andra värden såsom till exempel förutsättningar för ekosystemtjänster eller infrastruktur och olika transportslag.

Punkt – Linje – Fält

För att göra översättningen från den övergripande principen om stråk i tidigare översiktsplan (en abstrakt/symbolisk mening) till konkreta lösningar i det pågående arbetet är det viktigt att *stråk* förstås nyanserat utifrån syftet – det här blir särskilt viktigt om stråken ska vara mer än effektiva förbindelser för den som har direkt, funktionell anledning att följa dem. Det gör att de skiljer sig från en del tidigare lösningar och vi kommer att använda termer presenterade av Stan Allen (1999) och delvis utvecklade av John McMorrough (2001) för att snabbt fördjupa detta: att stadsrum kan fungera som punkter, linjer och fält. Vi menar att ökad förståelse för hur stadsrummet *genererar* och *stöder* uppkomsten av tyngdpunkter och stråk stödjer arbetet med utvecklandet av urbana stråk och tyngdpunkter som staden nu bedriver. En punkt, enkelt uttryckt, är något som agerar 'i sig själv', lokaliseras och begränsas, medan en linje är en utsträckning i längd och ett fält sprider ut sig i flera riktningar – McMorrough gör jämförelsen mellan butik, gata och varuhus. Det behöver dock utvecklas något men kan alltså appliceras på tyngdpunkter, stråk och dess kontext.²

Punkt

En punkt i sammanhanget karaktäriseras av att den agerar internt och självständigt. Man rör sig till eller från en punkt, men inte kring. Typiska exempel här är enskilda attraktorer av större eller mindre skala – allt från köpcentrum och stora kommersiella aktörer av typen IKEA till mindre enskilda verksamheter. De kan vara varierande livliga i sig men tenderar att inte ge ringar på vattnet i form av att sprida den livligheten vidare ut i sin omgivning. Det gör att som element i sig är (mål)punkter ganska svaga i sin förmåga att skapa stadsliv – om det är detta som är målet. En funktionell förflyttning mellan en enskild startpunkt och ett enskilt mål genererar lite till sin omgivning, och ju mer endera av dessa koncentreras som en punkt desto mer ökar risken att den internaliserar det bidrag den ger som attraktion (se figur). Två konkreta exempel här av olika karaktär kan vara Skärholmens centrum och Högdalens centrum.

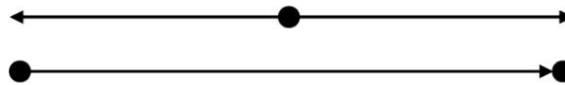
Skärholmens centrum drar till sig tusentals besökare varje dag men ett begränsat fåtal interagerar med Skärholmen i någon slags vidare bemärkelse. Besökare rör sig inte i märkbar utsträckning

---

² I det preliminära skissarbetet på nya tyngdpunkter och urbana stråk ser vi att dessa teorier kan stödja designarbetet. Det behövs ökad kunskap om hur begreppen stråk och fält kan användas i det fortsatta arbetet med översiktsplaneringen.

ut i Skärholmen, och det går att reflektera över i vilken grad Skärholmens invånare är inne i centrumanläggningen och deltar i det livet. När det händer så sker det i stor utsträckning innanför centrumets väggar. Vare sig besökare eller Skärholmsbor agerar alltså i centrumet på ett sätt så att det genererar ett liv runtom i någon högre utsträckning (själva torget precis utanför undantaget). Högdalens centrum har inte som punkt samma dragningskraft, vare sig lokalt eller regionalt. Det blir tydligare att punkten inte bidrar till att skapa liv i sin omgivning och inte heller klarar av att i sig bli en attraktion och livlig plats. Syftet att gå till eller från punkten utgör inte tillräcklig dragningskraft och de som går till tunnelbanan försvinner snabbt i kollektivtrafiken.

Diagram med punkter.

Intensiteten vid Skärholmens centrum påverkar i relativt begränsad omfattning intilliggande gator.

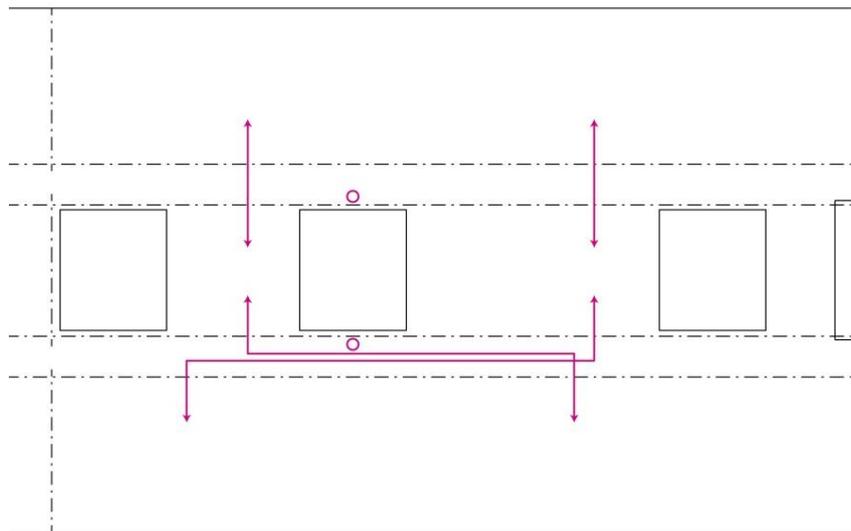

Högdalens centrum har relativt svag dragningskraft regionalt och bidrar i liten utsträckning till stadsliv i intilliggande kvarter.

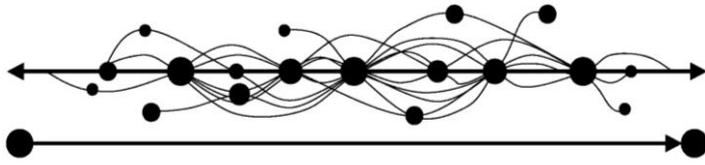
Linje

En linje är delvis en geometrisk enhet, delvis en aggregation av punkter utmed en linje. Här uppstår ett antal effekter. Dels så framträder rörelser *mellan* punkter *längs* linjen. Det gör att punkter tillsammans börjar generera så kallade sekundära effekter, kvaliteter och möjligheter – och utsträckningen av punkter till en linje i sig bidrar till stadsliv och möten. Om punkter dessutom distribueras längs linjen för att göra det rimligt för fler människor att röra sig längre längs linjen desto större chans är det att möten uppstår och att flöden existerar (se figur). Sådana överlappande flöden, att man under en del av sin rörelse befinner sig i samma stadsrum som andra, möjliggör alltså utbyte mellan dessa personer; antingen utbyte av information, att kunna läsa av situationer genom andras beteenden eller direkt eller indirekt interaktion (se exempelvis Goffman 1963; Hillier & Hanson 1984; Koch et al. 2012).

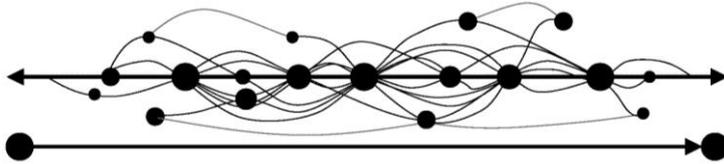
Från forskning av sjukhusbyggnader lyfts två kvaliteter fram: dels chansen för två personer att mötas i korridoren och utbyta kunskap direkt eller indirekt, dels upplevelsen i korridoren för en tredje person som kan bli ensam eller träffa två personer baserat på samma funktionella rörelse av två personer mellan två rum (Koch et al. 2012).

En linje är alltså inte mellan två punkter utan består av *en kontinuitet av punkter längs en linje* – eller, av en kontinuitet av målpunkter såsom butiker, bostäder och arbetsplatser längs en gata (se figur). En sådan uppsättning punkter *längs* en linje avlastar kravet på varje enskild punkts dragningskraft *och* minskar risken att enskilda attraktorer ska börja agera som isolerade punkter. Just det minskade kravet på enskilda punkters dragningskraft kan betraktas som av stor vikt för svagare aktörers möjlighet att till exempel starta ett företag eller hålla igång någon annan verksamhet. Problemet för en linje är hur det över tid i en dygnsrytm finns begränsat med befolkning och behov eller utrymme att just röra sig längs linjen och skapa möjligheter till interaktion och underlag för de verksamheter som utgör en sådan kontinuitet. Exempel på linjer kan sägas vara Hökarängens centrum och Skarpnäcks huvudgata. Dessa är linjer i form men saknar dels en kontinuitet som sträcker sig längre än det tänkta huvudflödet, som är av vikt för att flöden ska uppstå och överleva, och lider utöver det dels av svagheten i att vara i hög utsträckning självständiga linjer. Dessa rumsliga förutsättningar som har med kontexten att göra begränsar alltså stadslivet lokalt; intensiteten blir lägre och inflödet från andra stadsdelar begränsas.

Diagram med punkter, punkter längs linje och i närheten av en linje.

Diagram med punkter, punkter längs linje och i närheten av en linje som sinsemellan är förbundna parallellt med linjen.

Hökarängen centrum ordnat utmed en linje.

Huvudgata i Skarpnäck.

Fält

Punkter och linjer kan aggregeras till fält. Det vill säga flera gator parallellt och i förbindelse med många punkter längs de flesta gatorna, eller som i McMorroughs exempel; ett varuhus där det finns utbud i många riktningar från de flesta platser. Det här är typiskt för många städer och orsaken att säga 'fält' istället för till exempel 'nätverk' är att betona kontinuiteten och ytan. De linjer som ligger inbäddade i ett fält ger möjlighet för många punkter att ge bidrag till flöden och möjligheter på linjer, och vissa linjer kan agera som lokala huvudgator där fler rörelser sker. Det ger också möjligheter till sekundär användning av linjer på vägen från en sida av linjen till en annan, att gå längs med en linje medan man korsar. Typiskt för många stadsgator med mycket besökare är att de just ligger i fält och används 'på vägen'. Det finns alltså en typ av verksamheter på de mer intensiva gatorna och en *annan* typ verksamheter på tvärgator och bakgator vilka sammantaget skapar en *diversitet av lägen*. Det är också en sådan egenskap som fångas av integrationsvärdet i stadsrumsanalyserna (se ovan). Förutsättningen för ett fält är att gatustrukturen följs upp av en spridning av möjliga start- och målpunkter. Det har också visat sig i studier av gående att olika typer av gående som inte är just så kallat nyttogående utan mer av social karaktär eller rekreationskaraktär sällan har bestämda mål utan snarare ganska flytande målpunkter. Det vill säga, det finns inte en självklar målpunkt utan snarare en kontinuitet av möjliga målpunkter vilket är viktigt för att det ska fungera.

Exempel på fält som fenomen som finns i Stockholm är Aspudden och Gröndal. Här finner vi områden som karaktäriseras dels av att 'huvudgatorna' sträcker sig förbi den utsträckning som de har som levande gator, och dels finns en kontext av sidogator i direkt anslutning som bidrar till flöden, möten, och möjligheter utmed linjen (se figur). Det ger också ytterligare möjligheter; chansen att träffa andra människor ökar till en brytpunkt när det i sig kan bli en slags attraktion. Dessutom minskar det den risk som finns i linjer eller punkter att människor tenderar att undvika att röra sig in i återvändsgränder (Penn 2003), oavsett om man de facto tar samma väg tillbaka eller inte i praktiken. Möjligheten till alternativa vägar och variation längs ett stråk finns där som potential som även om den bara utnyttjas ibland gör det själva huvudstråket mer attraktivt (Koch 2015). Ur ett socialt hållbarhetsperspektiv bidrar fält också med möjligheter för svagare aktörer utöver linjen i att kravet på enskild attraktionskraft minskar, *och* det går att lokalisera sig på sido- och parallellgator med stöd från huvudstråkets liv och samman-

lagda dragningskraft. Det genererar därmed också rikare diversitet. Det är alltså denna typ av rumsliga egenskaper som behöver skapas på platser där vi eftersträvar och vill åstadkomma det som förenklat kallas *blandstad*.

Aspudden med Hägerstensvägen.

På sätt och vis utnyttjas *utspridning av målpunkter* för att generera rörelser som kan bidra till liv och möten. Karikerat kan det liknas vid en invertering av traditionellt funktionalistiskt effektivitetstänkande, till exempel i Christine Fredricks köksstudier. Om vi skulle vilja skapa ett torg med så mycket rörelse som möjligt så skulle vi göra en – i rimlig grad – ineffektiv lösning så att det finns orsak att röra sig mycket över torget (se figur).

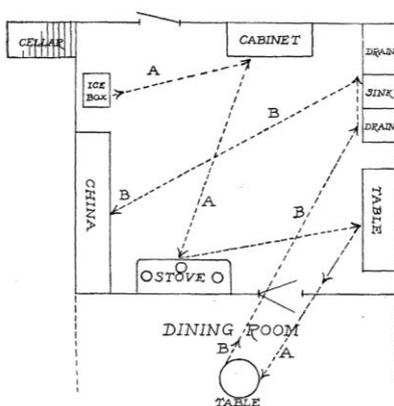

Diagram showing badly arranged equipment, which makes confused intersecting chains of steps, in either preparing or clearing away a meal.
(A—preparing; B—clearing)

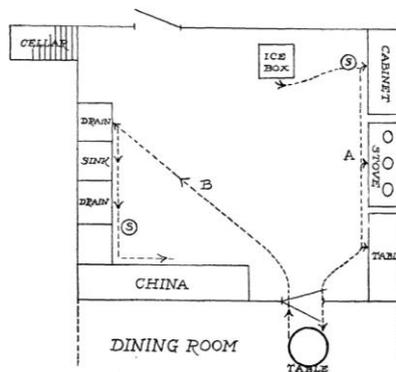

Diagram showing proper arrangement of equipment, which makes a simple chain of steps, in either preparing or clearing away a meal.
(A—preparing; B—clearing)

Rimligt ineffektiva lösningar för rörelse kan gynna livligheten på exempelvis ett torg, jämför med studier av rörelser i 'effektiva' och 'ineffektiva' kök.

Som möjlighet kan här som exempel nämnas relationen mellan Farsta Centrum och Farsta Strand. Dessa agerar idag i stort som punkter, men i och med att det nu byggs om och förtätas mellan dessa platser finns möjlighet att inte bara bygga en linje – en gata eller en gångväg – emellan, utan faktiskt bygga ett fält som kan ge upphov till ett 'stråk' däremellan.

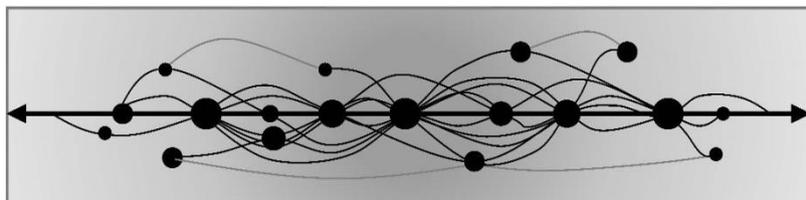

Farsta centrum.

Väg strax intill Farsta centrum. Stora förändringar behövs för att ett stråk ska utvecklas mellan Farsta centrum och Farsta strand.

Slutligen bör poängteras att fält som regel saknar direkta gränser i Stan Allens diskussion och de är inte heller homogena. De växer och avtar i intensitet – precis som flöden i städer sällan har tydliga start- och slutpunkter – utan växer fram och avtar längs stråk. Fält behöver alltså inte ta formen av en definierad yta med en yttre gräns utan bör ses som en täthet som växer fram i ett kontinuerligt landskap, även om det såklart också *kan* ta formen av tydliga bebyggelsegränser av andra skäl, i likhet med gränser formade av exempelvis terrängförhållanden eller barriärer.

Fält karakteriseras dels av att 'huvudgatorna' sträcker sig förbi den utsträckning som de har som levande gator, och dels har en kontext av sidogator runt om sig som bidrar till flöden, möten, och möjligheter utmed linjen.

Gränssnitt till grannkommuner

I relation till detta bör nämnas att mycket av utvecklingen i Stockholms kommun är avhängig hur angränsande kommuner agerar. Detta är en fråga som skulle behöva lyftas tydligare i kommande översiktsplan. Det omvända behöver också beaktas, den utveckling som kommer att ske i grannkommunerna är i vissa fall helt avhängiga av hur Stockholm agerar. Exempelvis utvecklandet av ett antal tyngdpunkter i regionplanen (RUF 2010) får konsekvenser även för Stockholms kommun. Exempelvis är det möjligt att se att en utveckling av Täby centrum-Arninge, Flemmingsberg, Haninge och Kungens Kurva-Skärholmen i hög grad är avhängig hur Stockholm agerar och planerar inom sin kommungräns. I vilken utsträckning möter staden upp på ett sätt som möjliggör en utveckling av dessa regionala tyngdpunkter i grannkommunerna? När de urbana stråken även dessa noder?

Åtgärdsförslag och fördjupade studier

Den nya översiktsplanen bör nyansera och redovisa fler nivåer och kategorier av tyngdpunkter och även beskriva vilka stadsbyggnadsinvesteringar som behövs för att göra dem mer kompletta. Även andra typer av centra bör behandlas och hur de förhåller sig till tyngdpunkterna. Konsekvenser för vad en stärkt tyngdpunkt kan innebära för omgivningen bör beskrivas (stärkande/utarmning av lokala centra/verksamhetsetableringar).

Att tillgängliggöra stadens resurser och på så sätt förbättra livsvillkoren i högre utsträckning i ytterstaden är helt centralt för att nå bättre balans mellan levnadsvillkoren i innerstaden och ytterstaden och på så sätt utjämna livschanser.

Identifiera vilka stadsrumsliga begränsningar som finns för respektive tyngdpunkt med hjälp av bland annat stadsrumsanalyser vilka integreras med annan information. Tyngdpunkternas förutsättningar/potential bör även analyseras utifrån hur punkter, linjer fält samverkar för att stärka helheten.

Stadsrumsanalyser görs där andra variabler³ (såsom markanvändning, verksamheter och befolkningsdata) integreras. Utifrån analyser som visar tyngdpunkternas utvecklingsmöjligheter utifrån ett stadsbyggnadsperspektiv (stadsform och markanvändning) kan prioritering göras var behovet av investeringar är störst och när i tid dessa bör ske.

Fördjupa kunskapen om grannkommunernas intentioner att utveckla tyngdpunkter och hur denna typ av utveckling kommer påverka Stockholm och adressera detta i översiktsplanen.

Det mellankommunala/regionala samarbetet behöver fördjupas och arbetas in i respektive kommuns handlingsplaner.

Hur ser tillgängligheten till stadens tyngdpunkter och lokala centrum ut? Med bil, kollektivtrafik, till fots eller med cykel? Undersöka möjligheter att utveckla platser för annat än konsumtion; exempelvis öka förståelsen för vilka rumsliga förutsättningar som främjar kulturliv och rekreation.

En stad som underlättar för rörelser till fots, cykel och kollektivtrafik gynnar de flesta stockholmarna men gynnar mest de ekonomiskt resurssvaga grupperna. Att underlätta för sådana rörelser är inte enbart positivt från social synpunkt, inklusive hälsorelaterade aspekter, utan främjar även en anpassning till klimatkrav.

---

³ En databas sammanställs: databasen "hitta och jämför service" kan kombineras med annan information (miljöförvaltning etc., befolkningsdata, näringslivsinformation samt rekreation och kultur).

4. Stadsliv och jämlika livsvillkor

Gatan som mötesplats

I vilken grad stadens resurser av olika slag tillgängliggörs för stockholmarna i olika delar av staden avgörs i hög utsträckning både av hur stadsrummet är organiserat och av markanvändningen. I detta sammanhang när stadsbyggnad och stadsplanering diskuteras handlar det dels om vilka andra människor och vilka sociala grupper man ges möjlighet att se och dela det offentliga rummet med, och dels vilka andra värden och funktioner i den byggda miljön som nås, allt ifrån offentlig och kommersiell service, kulturutbud, rekreativsmöjligheter eller transportmöjligheter. Vilka sociala processer som möjliggörs på en plats kan påverkas genom arkitektur och stadsbyggande, exempelvis påverkar rumsliga egenskaper stadslivets intensitet och dess blandning (exempelvis avseende ålder, boendeplats, socio-ekonomisk samhällsgrupp etc.).

Vilket flöde och vilken vistelse som kan förväntas uppstå, med vilken intensitet gator kan befolkas, har i hög utsträckning att göra med rumsliga relationer och kan alltså påverkas med arkitektur och stadsbyggnad. Det beror exempelvis på hur olika platser, gator eller stadsdelar ligger i relation till andra platser, gator och stadsdelar och beror av variationer i befolkningstäthet (både avseende dag- och nattbefolkning). Det handlar om var i geografien olika platser finns men kanske framför allt hur tillgängliga eller isolerade de är, alltså hur rumsligt integrerade de är i relation till dess kontext samt ett antal andra rumsliga egenskaper. I en mer detaljerad skala påverkas också förutsättningarna av markanvändning, av byggnaders relation till gatan, och placering av entréer etc. Det är således relativt komplext vad som formar olika arenor för *samspel* och *utbyte* mellan såväl individer som mellan grupper. Många av dessa förutsättningar och stadsrumsliga egenskaper går att analysera och klarlägga och på så sätt går det att identifiera om, och i förekommande fall, vilken typ av stadsbyggnadsåtgärder som kan förändra lokala förutsättningar och i vilken utsträckning detta kan ske. Om översiktsplanen ska möjliggöra en mer hållbar och/eller resilient utveckling behöver det också pekas ut både *var* och *hur* förändring bör ske de kommande åren. I första hand handlar det om förändringar som förbättrar livsvillkor på platser som idag framstår som missgynnade. Detta för att minska segregationens negativa konsekvenser och för att kunna förbättra livsvillkoren i missgynnade områden. Lika relevant är att identifiera de platser där den byggda miljön erbjuder gynnsamma livsvillkor eftersom det

i sådana lägen är lämpligt att etablera och komplettera med bostadstyper som är tillgängliga för mindre resursstarka grupper i samhället.

Att motverka segregation: stadsbyggandets roll

Betydelsen av att se 'den andre' i vardagen

Urbansociologen Mats Franzén menar att ett första steg mot ett erkännande av andra individer eller grupper är att se och bli sedd av 'den andre' (Franzén 2001). Detta kan ske på många platser i staden och där det offentliga rummet – gator, torg, parker och lokala centrum – framstår som en viktig arena för ett samspel mellan individer och mellan olika grupper i samhället. Sharon Zukin (1995) menar att många av våra samhälleliga normer och attityder skapas och förändras i mötet mellan människor och i mötet mellan olika grupper i det offentliga rummet. Zukin (1995) beskriver det som att det sker en kontinuerlig förhandling av den urbana/offentliga kulturen (public culture). Dels menar hon att denna förhandling sker på en lokal nivå, på stadens gator och torg i det vardagliga livet, och dels menar hon att resultatet av en sådan förhandling är helt beroende på vem som får vara med och inte i en sådan förhandling. Så det som sker runt om i Stockholm, lokalt på gator och torg, jämte de processer som äger rum på arbetsplatser, i kulturella evenemang, i kollektivtrafiken, i skolor och i rekreationsområden, är exempel på sådant som sammantaget formar Stockholm och som påverkar i vilken grad sammanhållningen mellan olika grupper och individer som lever och verkar i Stockholm kan utvecklas. I synnerhet framstår de processer som äger rum i det offentliga rummet som potentiellt öppna för mångfald och diversitet. Det är också platser som kan formas genom offentlig planering och stadsbyggande varför dessa rum är särskilt intressanta att fokusera på utifrån ett stadsbyggnadsperspektiv. Till detta kan kopplas problematiken kring stigmatisering och mytbildningar (jmf Molina 1997; Vallgren 2015). Det är viktigt att understryka att detta samspel inte alltid är friktionsfritt utan även olika typer av konflikter ingår i dessa vardagliga förhandlingar. Att stockholmare enklare kan röra sig mellan olika delar av staden och får anledning att ta sig till olika platser innebär att människor i högre grad får *egen erfarenhet* av miljöer vilket är mycket betydelsefullt för att motverka stigmatisering och mytbildning om stadsdelar och dess befolkning samt så kan det minska fördomar och ryktesspridning.

På de platser i staden där detaljplaner och byggnation tar plats är det således viktigt att stadsrummet konsekvent utformas för att:

- Främja utvecklandet av det sociala kapitalet vilket sker genom att utbyte mellan individer och grupper i samhället främjas, exempelvis utbyte mellan boende i olika stadsdelar;
- Främja svaga band/sekundära relationer jämte de primära vilket har betydelse för såväl problemlösningsförmåga som exempelvis möjligheterna att få arbete eller få kunskap om de möjligheter som erbjuds i samhället i stort;
- Underlätta och stödja rörelse till och mellan olika delar av staden för att möjliggöra att stockholmare i större utsträckning får egen erfarenhet av många olika delar av staden. Detta har potential att motverka stigmatisering/mytbildning.

Förutsättningarna för detta samspel och dessa sociala processer i staden och i det offentliga rummet påverkas av de rumsliga egenskaperna. *Hur* vi utformar vår byggda miljö spelar därför en avgörande roll för om ovanstående underlättas eller hindras. I kommande avsnitt beskrivs de rumsliga egenskaper som har förutsättningar att stödja och underlätta för det som beskrivs ovan.

Rumsliga egenskaper som främjar intensitet och blandning
Studier av stadsliv i bland annat Södertälje, Stockholm och Göteborg visar att det utbyte som olika stadsdelar möjliggör varierar mycket från stadsdel till stadsdel. I förlängningen skapar genomströmning av människor och den blandning av människor som uppstår också varierande förutsättningar för olika aktörer som agerar lokalt i en stadsdel, såväl för näringslivet som för andra aktiviteter. Är det exempelvis önskvärt med fler arbetsplatser lokalt kan detta främjas genom markanvändningsåtgärder, tillskapandet av lämpliga lokaler men också genom förändringar av rumsliga strukturer och rumsliga samband så att en stadsdels *läge* förändras. Genom studier av vilken blandning som uppstår i det offentliga rummet på olika platser runt om i Stockholm har detta kunnat kopplas till egenskaper i den byggda miljön (Legeby 2013). Vad vi ser är att inflödet av icke lokalt boende på många håll är relativt lågt. Ett större inflöde av människor som bor i andra delar av staden kan leda till minskad segregation och på platser i staden där ökad blandning är eftersträvarvärd kan således stadsbyggnadsåtgärder leda till att ett inflöde främjas. I stadsdelar där stadsformen idag begränsar intensitet och inflöde är stadsbyggnadsåtgärder relevanta att genomföra. Följande rumsliga egenskaper främjar intensitet och inflöde och är alltså möjliga att förändra genom stadsbyggnadsåtgärder i de fall stadsformen har en begränsande effekt:

- Några stråk i varje stadsdel med hög tillgänglighet till gatunätet (hög rumslig integration);

- Gator med hög rumslig integration i flera skalnivåer, att gator är väl integrerade både på lokal nivå och på stadsnivå samtidigt (kallas *pervasive centrality*, se Hillier 2009);
- Närhet till välintegrerade stråk; ett bärande gatunätverk med relativt tät 'maskvidd'.

Därtill spelar markanvändningen stor roll, särskilt på platser med en tydlig koncentration av många attraktorer, exempelvis uppstår detta i köpcentrum och liknande. Farsta centrum och Skärholmen är exempelvis relativt svagt integrerade i sin omgivning men har hög koncentration av butiker och kundorienterade verksamheter lokalt. Dessa centrum har god tillgänglighet för bilister och för kollektivtrafikresenärer. Sammantaget gör detta att andelen människor från grannstadsdelar och andra delar av staden är hög trots de rumsliga egenskaperna. Samtidigt kan det konstateras att endast ett hundratal meter från dessa centrum finns väldigt lite kundorienterade verksamheter, centrumet genererar alltså väldigt lite aktivitet utanför centrumet självt. Diversiteten av olika lägen blir därmed låg och ett begränsat antal aktörer främjas. Tar vi Östberga höjden som exempel ligger detta geografiskt relativt nära centrala staden men har genom dess stadsform tydligt isolerats från grannstadsdelar och staden i övrigt. Resultatet blir ett offentligt rum med låg intensitet och mycket begränsat inflöde av icke boende. I Östberga exemplet ser vi att området även är missgynnat i relation till många andra områden avseende andra kollektiva nyttor, exempelvis kollektivtrafikförsörjning.

Konsekvensen av rumslig segregation blir att resurser, och de samspelesprocesser som sker i en sådan stadsdel, isoleras från övriga staden. Ett sådant stadsbyggande ökar således risken för stigmatisering/fördomar oavsett om de bebos av en resursstark eller resurssvag befolkning. Stadsbyggandet skapar inte gynnsamma förutsättningar för utvecklandet av exempelvis så kallade svaga band (Granovetter 1973) eller relationer som kan brygga mellan olika grupper i samhället (Putnam 2000). I situationer när sämre livsvillkor blir parat med en befolkning som har begränsade socio-ekonomiska resurser blir det också negativt ur ett socialt hållbarhetsperspektiv. Samtidigt är det också just i dessa situationer möjligt att förändra förutsättningarna genom förändringar i de byggda strukturerna, både inom stadsdelen men framför allt i gränssnittet till grannstadsdelen och övriga staden.

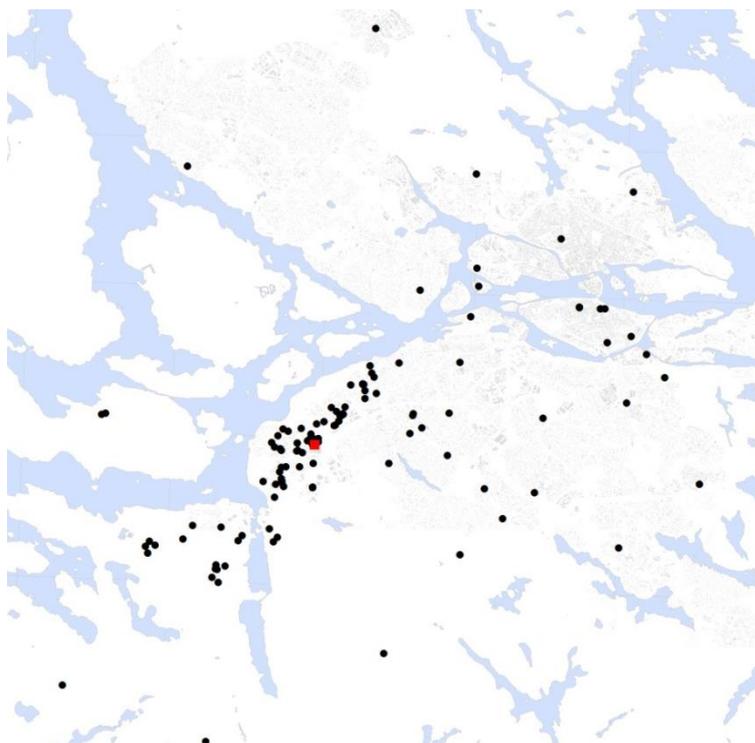
En åtgärd för att nå målet om ett mer socialt hållbart Stockholm är att i det pågående översiktsplanarbetet identifiera *var* i staden

sådana förhållanden råder; platser där den byggda miljön erbjuder sämre livsvillkor och där det idag finns en befolkning med begränsade socioekonomiska resurser. Kommunen saknar idag en sådan kartering som alltså beskriver *gatans resurser*. De kvarter/områden med relativt sätt sämre livsvillkor bör prioriteras i kommande översiktsplan och i kommande stadsbyggnadsinvesteringar. Om segregationen i Stockholm ska motverkas är detta något som inte bör skjutas på framtiden ytterligare. På motsvarande sätt är det problematiskt om boendesegregerade områden också är rumsligt segregerade eftersom stadsbyggandet därmed skapar begränsade möjligheter att enkelt i vardagen dela hemkvarterens gator och torg med stockholmare som representerar flera olika grupper i samhället.

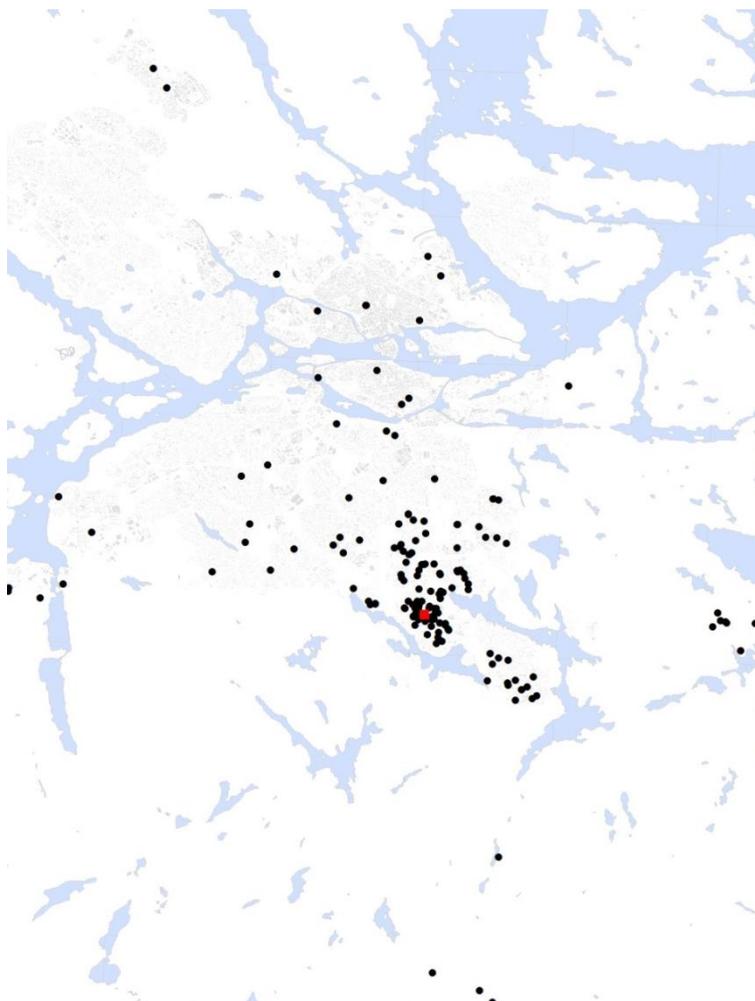
Hur ser stadslivet ut i tyngdpunkterna?

Ur ett hållbarhetsperspektiv är det relevant att resonera kring vilken typ av resurser som lokaliseras till tyngdpunkter, inte minst för att det influerar stadslivet som uppstår i dessa offentliga rum. Det finns tendenser att det är olika typer av konsumtion som hamnar i förgrunden men det finns all anledning att också uppehålla sig vid annat utbud såsom kultur, offentlig service, vård, rekreation och utbildning. Undersökningar av ett urval av vardagsaktiviteter på torg och centra i Stockholm visar på ganska stora variationer vilket innebär att stadslivet har mycket skild karaktär på dessa platser. Beroende på det lokala utbudet påverkas vilken grad människor utför ett eller flera ärenden på platsen vilket i sin tur påverkar vistelsetid och besöksfrekvens. Det sociala samspel som möjliggörs, och den mångfald som kan förväntas uppstå på en plats, påverkas bland annat av hur länge människor befinner sig på platsen, hur ofta de återkommer samt vilken diversitet av utbud som erbjuds. Analyser av stadslivet och av vardagliga praktiker kan ge användbar information om vad som skulle tillföras på en plats för att öka mångfalden. I detta sammanhang bör också diskussionen om punkt-linje-fält beaktas ty utbudet av urbana resurser kan många gånger tillgängliggöras befolkningen mer effektivt om det även återfinns utanför tyngdpunkterna och där kan de urbana stråken också ses som lämpliga platser för lokalisering av olika resurser.

Det sociala upptagningsområde en plats har varierar mycket. Här visas från en stadslivsstudie var de som besöker Skärholmstorget bor (Legeby 2013).

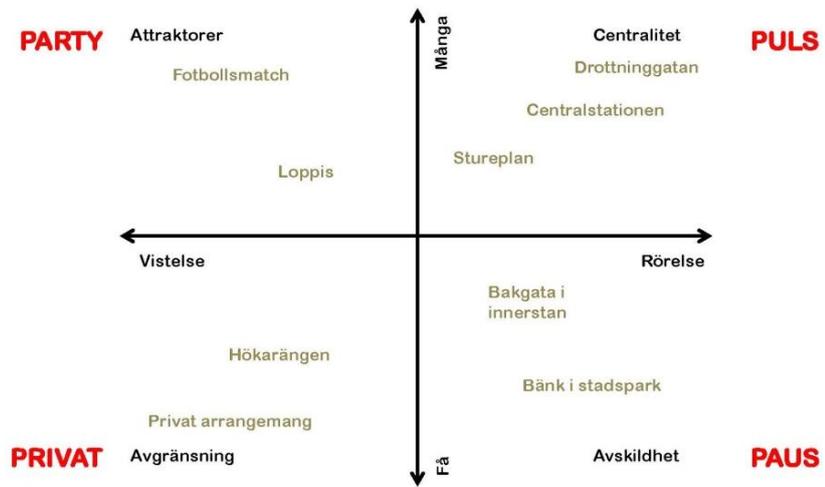
Här visas var de som besöker Farsta torg bor (Legeby 2013).

Samband: rumsliga egenskaper och stadslivskaraktär

Som beskrivits ovan påverkar rumskonfigurationen i hög utsträckning förutsättningarna för olika sorts stadsliv. Stadslivet kan anta olika karaktär och i figuren nedan (efter Koch 2008) tecknas hur intensitet och blandning påverkar detta vilket i sin tur påverkas och ofta samvarierar med specifika rumsliga egenskaper. Kvadranterna i diagrammet representerar olika situationer som formar stadslivets karaktär. Den vertikala axeln beskriver dels intensiteten, det vill säga få (nederst) till många (överst) medan den horisontella axeln går från 'vistelse på en plats' till 'i rörelse' från vänster till höger. Olika platser, torg, centrum etc. kan sorteras in i denna matris. I den övre högra kvadranten återfinns platser vars rumsliga egenskaper främjar höga gångflöden och har hög tillgänglighet till andra gator i staden. Ett exempel är Drottninggatan; här finns alltså rumslig potential för hög intensitet i kombination med relativt hög andel som är i rörelse. Här väljer vi att beskriva en sådan situation något förenklat som *puls*. I kvadranten under denna återfinns istället platser där rummet skapar avskildhet och alltså blir platser som erbjuder en paus från sådan puls. Här återfinns mer kontemplativa platser som är avskilda från stadens brus (men ändå ligger relativt nära platser som har puls). Sådana platser kallar vi här *paus* och en sådan plats är exempelvis parksoffan i en park inte allt för långt ifrån stadens brus. I den nedre vänstra kvadranten skapar stadsformen tydligt avgränsade platser vilket ger förutsättningar för situationer med få människor, mindre flöden och mer inslag av vistelse. Rummet skapar högre grad av kontroll och vi kallar det här *privat*. Här kan vi finna stadsdelar som exempelvis Hökarängen. Slutligen har vi platser i staden som skapar förutsättningar för situationer som präglas av hög intensitet, mycket folk, som befinner sig relativt samlat på en och samma plats under längre tider (alltså inte flöden i någon högre utsträckning). Typiskt här är olika arrangemang eller planerade aktiviteter såsom en fotbollsmatch eller en utomhuskonsert (ofta där de som deltar är på platsen av samma skäl). Denna har vi ännu inget bra namn för så tills vidare benämner vi den *party*. Platser såväl som aktiviteter i staden kan sorteras in i denna matris och förutsättningarna för att dessa olika typer av stadsliv och därmed olika typer av sociala processer ska uppstå menar vi i hög utsträckning bestäms av de rumsliga egenskaperna. Arkitektur och stadsbyggnad kan således användas strategiskt i högre utsträckning för att åstadkomma platser med *olika* förutsättningar som kan främja att en mångfald av aktiviteter sker i staden och uppfylla intentionen staden har om "levande stadsdelar".

Rumsliga förutsättningar påverkar grader av intensitet samt grad av vistelse/flöden. Stadslivsmatris (modifiering av Koch 2007).

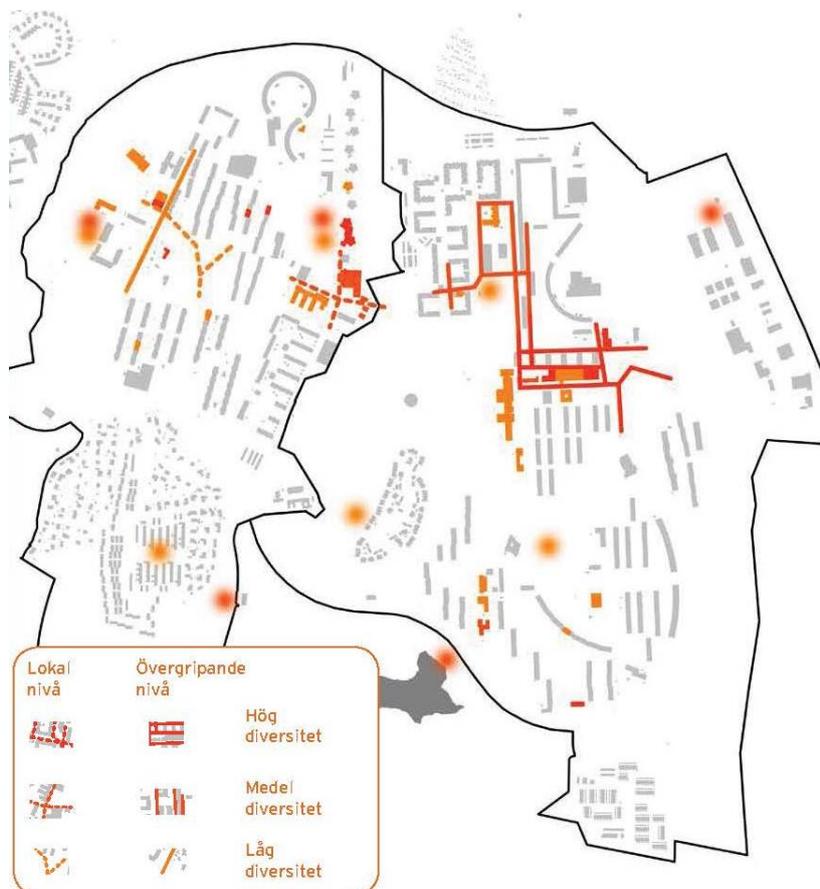
Drottninggatan med ett intensivt flöde av gående människor.

Mötesplatstypologier

Inom ramen för ett forskningsprojekt i Göteborg⁴ har försök gjorts att mer systematiskt vidareutveckla mötesplatstypologier. Ett antal variabler som tydligt influerar vilken typ av stadsliv som kan uppstå i en stadsdel identifierades vilka också påverkar vilken typ av arena eller mötesplats som den byggda miljön ger förutsättningar för. Gators förutsättningar analyserades och olika

⁴ Forskningsprojektet Dela[d] Stad, Mistra Urban Futures (2013-2015).

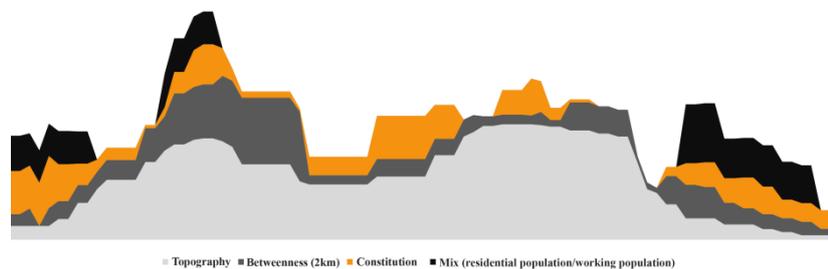
typer av mötesplatser identifierades baserade på bland annat rumsliga egenskaper och markanvändning. Aspekter som beaktas är bland annat närhet till boende, närhet till en arbetande befolkning, närhet till olika målpunkter såsom sportanläggningar, hållplatser, kulturutbud, restauranger, butiker, offentlig service (bibliotek, skolor, lekplatser) och platser för rekreation. I det specifika exemplet inkluderades även variabler som är relevanta för många unga; exempelvis fritidsgårdar och sportfaciliteter inom en nära räckvidd (Legeby et al. 2015). Givetvis kan variabler bytas ut för att bli mer specifika eller mer generella. Motsvarande analyser kan göras för Stockholm i syfte att undersöka var i staden arenor för samspel finns. Även andra aspekter kan integreras i en sådan modell, exempelvis ekosystemtjänster, bullernivåer, luftföroreningar etc. eftersom det också påverkar i vilken grad människor tenderar att vistas på olika platser och tydligt kan kopplas till hälsoaspekter. På så sätt skulle modellen kunna utvecklas och bli ett verktyg bättre anpassat till Stockholms prioriterade frågor.

Mötesplatstypologi, exempel från Bergsjön i Göteborg (Legeby et al. 2015).

På liknande sätt kan stråk som utformas för att koppla ihop områden inom en stadsdel eller stråk som är viktiga för att sammanlänka olika stadsdelar (exempelvis urbana stråk i översiktsplanen). I exemplet nedan har följande variabler identifierats som betydelsefulla: topografi, centralitet, entrétäthet och närhet till människor (tillgänglighet till en mix av boende och arbetande från respektive gatussegment), se figur nedan. Analysen syftar dels till att öka förståelsen för hur stadsdelens olika delområden skulle kunna integreras bättre och dels till att identifiera vilken typ av stadsbyggnadsåtgärder som på ett effektivt sätt skulle kunna förändra egenskaperna i den byggda miljön. Målet med förändringarna i detta fall var att främja ökat utbyte mellan stadsdelarna och erbjuda tryggare huvudstråk som genomkorsar och kopplar ihop delområden. Analysen klarlägger de mycket lokala förutsättningarna vilka påverkar i vilken grad dessa stråk kan uppfattas som gena/lättorienterade, befolkade och trygga. Liknande analyser skulle kunna tillämpas i Stockholm där staden identifierat ett behov av att koppla ihop stadsdelar och där man önskar öka utbytet mellan stadsdelar.

Exempel på stråkanalys i Göteborg.

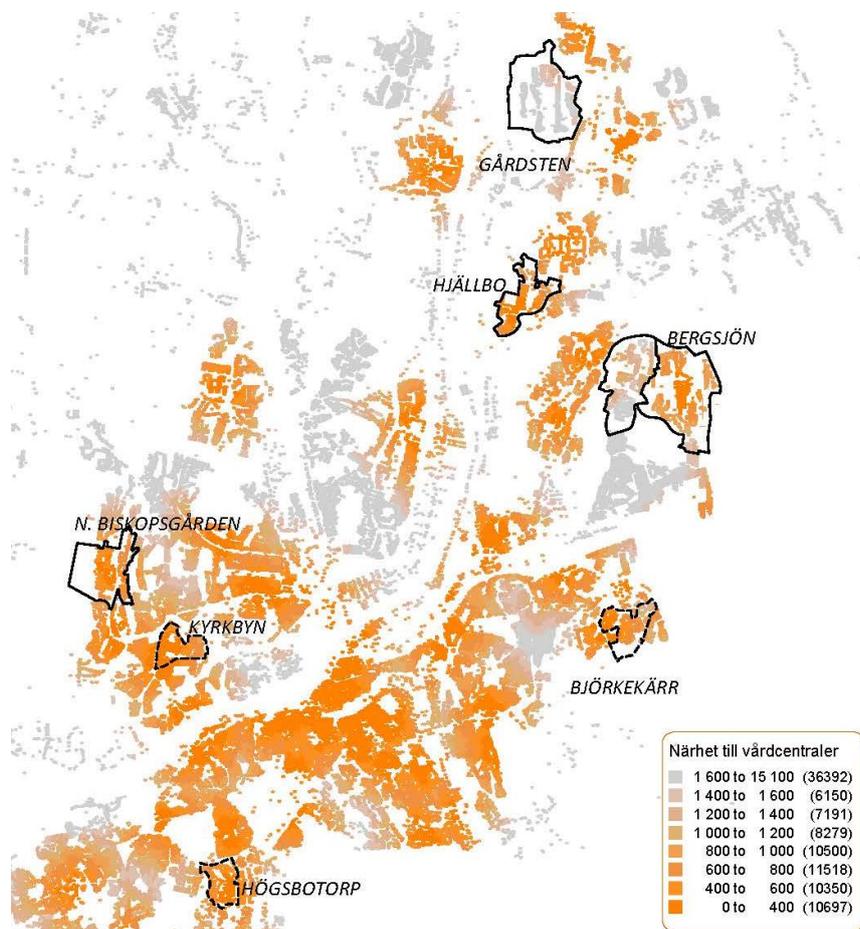

Jämlika livsvillkor: grannresurser och gatans resurser

Rapporten Skillnadernas Stockholm har konstaterat att stora skillnader råder mellan stadsdelar. Denna slutsats baseras i huvudsak på analyser på områdesnivå av den nu boende *befolkningen* i olika områden och dess socioekonomiska status. För att komplettera detta med analyser som blir särskilt relevanta ur ett stadsbyggnadsperspektiv kan den byggda miljöns egenskaper beskrivas och vägas in i sammanhanget i syfte att kunna fastställa vilka livsvillkor som råder lokalt och som den byggda miljön erbjuder. Något förenklat och tillspetsat skulle det förra kunna beskrivas som *grannresurser* (grannskapseffekter eller neighbourhood effects) och det senare som *gatans resurser* (spatial affordances). Stadsrummet ses som den spelplan där stockholmarna är hänvisade att agera och verka på. Här skapas

olika förutsättningar som i olika grad ger stöd för människors nätverksbyggande, utvecklande av socialt kapital, medvetenhet om andra grupper, utbildning och kunskapsprocesser samt möjliggör deltagande i samhällliga processer. Viktigt att komma ihåg är dock att stadsrummet endast kan skapa vissa förutsättningar och att dessa förutsättningar kan vara gynnsamma eller icke gynnsamma för olika processer. Vad som i realiteten sen uppstår ifråga om utveckling av socialt kapital, ökad integration eller kanske rentav utvecklandet av små hanterbara konflikter eller mer svårlösta konflikter är en mer komplex fråga. Betonas bör dock att *stadsrummet inte är en neutral bakgrund i sammanhanget*.

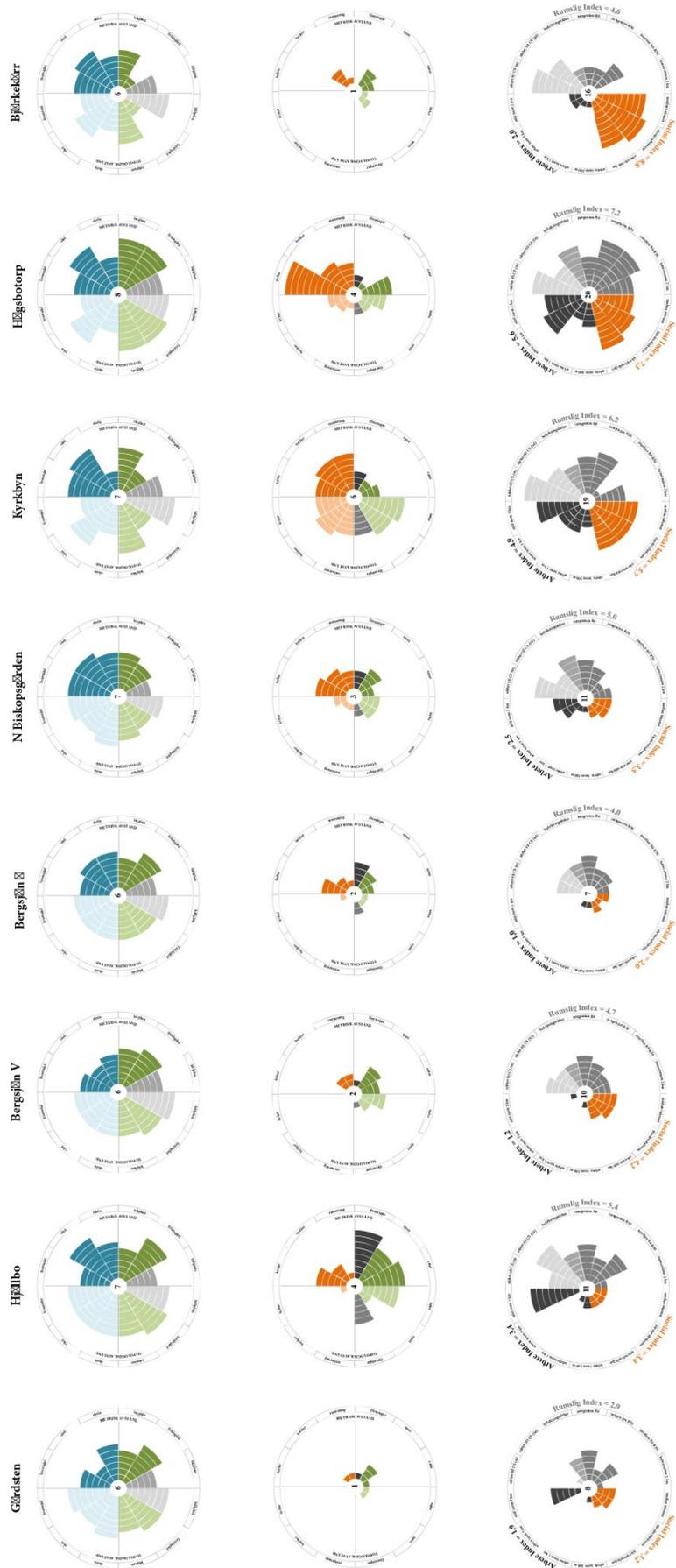
I denna rapport föreslås att ett komplement utvecklas till rapporten Skillnadernas Stockholm som kartlägger vad som erbjuds eller tillgängliggörs för stockholmarna på olika gator och platser i staden, kartläggning av *gatans resurser* (se ovan). Kartläggningen kan bygga vidare på de jämförande analyser som gjorts i Göteborg avseende livsvillkor (se figur).

Tematisk karta som visar närhet till vårdcentraler från varje gata (adresspunkt) i Göteborg. Områden med ljusa färger har lägre tillgänglighet. Informationen kan sen aggregeras upp igen och redovisas per stadsdel eller valfritt geografiskt område (Legeby et al. 2015).

Bättre kunskap om lokala förutsättningar på en mycket lokal gatunivå kan också stödja avvägningar om vilken typ av bostadstyper och upplåtelseformer som bäst kompletterar det nuvarande utbudet på en specifik plats så att ett mer diversifierat boendebud kan skapas. Kvarter med låg tillgänglighet till urbana resurser (det vill säga ogynnsamma livsvillkor) och med många arbetslösa i dess influensområde, skulle till exempel indikera att det inte är en lämplig plats för bostäder riktade till grupper i samhället med begränsade socio-ekonomiska resurser.

Nedan visar diagrammet längst till vänster närhet till livsmedelsbutiker, vårdcentraler, grundskolor, lekplatser, fritidsgårdar och hållplatser. Den vänstra halvan det topologiska/mentala avståndet och den högra halvan det metriska avståndet. Diagrammet i mitten redovisar tillgängligt utbud avseende kultur, butiker, restauranger, föreningslokaler, sport och naturområden. Även här visar den vänstra halvan topologiskt/mentalt avstånd och den högra halvan avståndet mätt i meter. Diagrammet längst till höger redovisar olika aspekter som påverkar chanserna på arbetsmarknaden såsom antal arbetsplatser inom närområdet och inom en större radie (upp till fem kilometer) visas i de svarta fälten. Information om grannarnas inkomstnivåer, arbetslöshet och sysselsättningsgrad visas i de orangea fälten. Därtill redovisas olika rumsliga egenskaper samt närhet till centrala Göteborg som metriskt avstånd och restid med kollektivtrafiken, visas i de gråa fälten.

Detaljerade jämförande analyser avseende livsvillkor har aggregerats och redovisas per stadsdel. Till vänster: minsta avstånd till basresurser, mitten: utbud av resurser, och till höger: faktorer som påverkar chanser på arbetsmarknaden (Legeby et al. 2015).

Det vedertagna sättet att beskriva segregation är att utifrån variablerna klass, etnicitet eller demografi sortera olika delområden i en relativ skala. I viss utsträckning döljs ett sådant beskrivningsätt hur områden kan upplevas och vilken befolkning som man i realiteten har i sin närhet. Även för dessa analyser föreslår vi kompletterande beskrivningar som fokuserar mer tydligt på att fånga vilken befolkning (utifrån olika aspekter) som finns i ens omgivning och som det finns förutsättningar att interagera med i det vardagliga livet. Detta låter sig göras om man använder data på detaljerade nivå och tillämpar så kallade flytande gränser och utgår vad som blir tillgängligt genom/via stadsrummet. Det är en metod som alltså även tar hänsyn till stadsform. På motsvarande sätt kan även bostadsutbud beskrivas; tillgängligheten till olika typer av bostäder, storlekar och upplåtelseformer. En sådan kartläggning ger vägledning om hur diversitet kan ökas och vilken typ av boende det råder brist på i olika delar av staden. De gängse beskrivningarna aggregerade på exempelvis stadsdelsnivå utgör i många fall en allt för trubbig beskrivning för att utgöra stöd för stadsbyggande och fysisk planering. Värt att påminna om i detta sammanhang är också att de administrativa gränserna i många fall behöver tänkas bort i större utsträckning. I vårt vardagliga liv reflekterar vi sällan om vi passerar en stadsdelsgräns eller en kommungräns. Förståelsen för staden – och därmed analyserna av den byggda miljön – bör därmed följa den logiken vilket ställer krav på ökad samverkan över kommungränser och inom regionen. Den viljeinriktning som regionplanen står för bör tydligt integreras med den viljeinriktning som Stockholms översiktsplan har.

Översiktsplanen ska ju också ha ett relativt långsiktigt perspektiv och det finns all anledning att resonera kring vilka boendeformer som hör framtiden till. Detta är en större fråga för arkitektur- och stadsbyggnadsforskningen och kan förmodligen inte avhandlas inom ramen för kommande arbete just här men är ändå angeläget att lyfta fram. Hur behöver dispositionen av ytor förändras för att underlätta en mer hållbar livsstil? Behövs andra/nya ytor nära bostaden för att i högre grad möjliggöra minskade bostadsytor, minskat bilägande eller minskad bilanvändning? Hur kan andelen hållbara förflyttningar öka? Vilka ytor behövs i framtiden i våra bostäder och finns det några aktiviteter som vi vår samtid förknippar med bostaden som i framtiden kan ske utanför bostaden? Vilka ytor behövs på nära avstånd i stadsmiljön som möjliggör att vi återvinner, hyr, byter, reparerar och lånar vissa saker i högre utsträckning?

Åtgärdsförslag och fördjupade studier

Beskriva *gatans resurser*. Klarlägga i vilken grad det råder ojämlika livsvillkor i olika delar av staden avseende de aspekter som går att påverka med stadsbyggande och planering. Metoder tillämpade i Göteborg kan utvecklas/anpassas till Stockholm.

I modellen undersöks närhet och utbud av ett antal variabler. En modell för Stockholm kan byggas genom att befintliga databaser används och eventuellt kompletteras: offentlig och kommersiell service, utbud och olika kultur- och naturvärden. Därtill behövs information som har relevans för segregationsfrågan integreras (befolkning, utbildningsnivå, sysselsättningsgrad, inkomst etc.).

Identifiera kvarter/områden som idag har en befolkning med relativt sett mindre resurser än andra stockholmare och där det också råder sämre livsvillkor. Dessa bör prioriteras i kommande stadsutvecklingsprojekt.

För att bromsa polariseringen av Stockholm och för att stötta grupper som har stort behov av tillgångar som staden erbjuder lokalt där man bor så bör stadsbyggnadsinvesteringar styras där relativt sämre livsvillkor råder.

Utveckla staden så att det åtminstone på ett par platser och utmed ett par stråk i varje stadsdel skapas offentliga rum som kan erbjuda en arena för samspel. För det krävs viss grad av *intensitet* (flöden) samt en *blandning* av individer/samhällsgrupper. Högre inflöde från andra stadsdelar är förknippat med ökad diversitet och mångfald varför detta är viktigt att främja.

För att nå ett sammanhållet Stockholm har förekomsten av arenor för samspel betydelse både i resurssvaga och resursstarka områden. Ett sammanhängande relativt finmaskigt system av stråk och platser med hög integration på flera skalnivåer från det lokala till stadsnivån) bör utvecklas vilket greppar om hela staden.

Utveckla metoder som analyserar och klarlägger diversiteten av bostadstyper i stadens olika delar i syfte att mer träffsäkert kunna identifiera vad respektive kvarter/område/stadsdel behöver kompletteras med för att öka diversiteten.

Ett mer diversifierat utbud av bostadsstorlekar, typer och upplåtelseformer ger förutsättningar för större mångfald av hushåll. Det möjliggör också lokalt kvarboende för hushåll som får förändrade bostadsbehov eller ekonomiska förutsättningar över tid.

Utveckla 'bärande stråk' som kopplar ihop stadsdelar och som underlättar rörelse (framför allt gående) mellan stadsdelar. En bättre balans och närhet kan på det sättet skapas mellan mer intensiva platser (puls) och avskilda och lugna/kontemplativa

(paus/privat). Detta öppnar för att skapa mer jämlika livsvillkor i staden som helhet.

Förutsättningar bör i det fortsatta arbetet klarläggas avseende topografi, konstituering, centralitet m.m. Ett relativt finmaskit nätverk bestående av gator med hög centralitet/integration bör utvecklas under den kommande planeringsperioden för att effektivare sprida centralitet och skapa gynnsamma förutsättningar för exempelvis ekonomisk aktivitet på fler håll i staden.

Rumslig integration som återkommer i flera skalnivåer är betydelsefullt för att sammankoppla stadens olika delar. Där det finns ett uttalat mål att koppla samman stadsdelar bör förutsättningarna undersökas på ett sätt som ger vägledning för hur stråken bör utformas för att göra ett sådant 'jobb'. Idag präglas många stadsdelar av en mismatch avseende detta och det finns en struktur som är lätt tillgänglig lokalt och helt andra gator som har hög tillgänglighet på stadsnivå.

Handlar om att utforma rumsliga strukturer så att rumslig integration uppstår på samma stråk både i den lokala skalan och på stadsnivå. Målet om en socialt sammanhållen stad är väsentligt svårare att nå i en rumsligt segregerad stad där utbyte mellan stadsdelar försvåras och där lokala resurser endast kan utnyttjas av få.

Det behöver säkerställas att detaljplaner och investeringsbeslut leder i önskad riktning och underlättar ett utbyte mellan individer och mellan grupper i samhället där det finns ett uttalat behov att bygga en stad som underlättar/stödjer sådana processer.

Konsekvensanalyser av sociala aspekter bör utvecklas och tillämpas i högre utsträckning och där rumsanalyser används i högre utsträckning för att utvärdera olika alternativ.

Inom ramen för kommissionens arbete och/eller översiktsplanens arbete bör ett initiativ tas för att utforska vad mer hållbara livsstilar får för konsekvenser för våra bostäder och våra livsmiljöer. Detta kan med fördel göras tillsammans med olika discipliner inom akademien.

Vilka aktiviteter sker i framtiden inom bostaden och vilka aktiviteter kan använda ytor som i högre grad delas av fler? Vilka krav ställer ändrade vanor på stadsmiljön och vad behöver hanteras i översiktsplanen respektive i andra styrdokument?

5. Slutkommentar

Forskarstödet till temat *Boende och stadsmiljö* har i detta initiala skede främst handlat om att identifiera frågor som tydligt kopplar stadsbyggandet till mål om ett socialt hållbart Stockholm. Det har funnits ett fokus på hur livsvillkor kan undersökas och förbättras så att mer jämlika livsvillkor skapas i staden. Frågor vilka framträder som aktuella i relation till pågående översiktsplanearbete har prioriterats. Inspel och kunskapsöverföring från forskningen till praktiken har i den inledande fasen skett genom föreläsningar, möten samt en workshop. Denna rapport kompletterar och förklarar det arbetet. Syftet har varit att identifiera inom vilka områden som stadsbyggnadsforskningen i det här läget kan bidra till stadens pågående arbete med översiktsplaneringen i strävan mot en mer jämlik och socialt hållbar stad. Höstens arbete har varit relativt begränsat och det som presenteras är ett urval av stadsbyggnadsforskning med avsikten att utifrån detta också precisera hur stöd framöver kan se ut.

Det finns all anledning att göra utblickar till arbete som gjorts i andra städer. Även mellankommunala frågor behöver integreras ytterligare i översiktsplanearbetet. Stadens utveckling hänger intimt ihop med regionens utveckling i stort och frågor som berör social och ekologisk hållbarhet begränsas inte av administrativa kommungränser. Den omfattande expansion som Stockholm står inför, med ett bostadsbyggande i en takt som vi inte upplevt på flera decennier, innebär stora möjligheter att i grunder förändra den spelplan som den byggda miljön utgör för att i högre grad bli hållbar. Samtidigt finns en överhängande risk att det kvantitativa målet prioriteras på bekostnad av exempelvis sociala och ekologiska mål. Här utgör stadens styrdokument, den kommunala budgeten, översiktsplanen och framtidsvisioner, viktiga dokument. Det är när dessa intentioner formulerade i text ska översättas till stadsform som det blir kritiskt; varje investering i den byggda miljön påverkar det sammantagna resultatet. Således behöver de sociala aspekterna få större prioritet genom hela kedjan om vi ska kunna bygga ett mer socialt hållbart Stockholm. De frågor som på ett relativt förenklat sätt tagits upp i denna text behöver nyanseras och kunskapen behöver ytterligare fördjupas. Det finns idag stadsbyggnadsmetoder och analysverktyg som staden kan använda och som kan vägleda och säkerställa att stadsbyggandet svarar upp mot uppsatta mål i högre utsträckning även om lokal anpassning krävs. Tillvägagångssätt, metoder och analysverktyg som används inom stadsbyggnadsforskning kan således utgöra stöd för att en mer hållbar kurs kan stakas ut och upprätthållas.

Referenser

- Borén, Thomas., och Daniel Koch. 2009. *Platser i praktiken och social hållbarhet: Hökarängen och andra små centrumbildningar i fokus*. Stockholm: KTH.
- Choi, Eunyoung. 2012. *Walkability as an Urban Design Problem: Understanding the activity of walking in the urban environment*. Licentiate Thesis, KTH School of Architecture. Stockholm: KTH.
- Edling, Christoffer., och Fredrik Liljeros (red). 2010. *Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning*. Stockholm: Liber.
- Franzén, Mats. 2001. Problemet segregation: en orättvis jämförelse. In *Den delade staden*, Lena Magnusson (red), 23-47. Umeå: Boréa.
- Goffman, Erving. 1963. *Behavior in Public Places*. New York: Free Press.
- Hanson, Julianne. 2000. Urban transformations: a history of design ideas. *Urban Design International*, 5: 97–122.
- Hillier, Bill. 1996. *Space is the Machine: a configurational theory of architecture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, Bill. 2009. Spatial Sustainability in Cities Organic Patterns and Sustainable Forms. In *Proceedings to the 7th International Space Syntax Symposium*, edited by Daniel Koch, Lars Marcus, and Jesper Steen, K01:1-K01:20. Stockholm: KTH.
- Hillier, Bill., and Julianne Hanson. 1984. *The Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, Bill., and Netto, Vinicius. 2002. Society seen through the prism of space: outline of a theory of society and space. *Urban Design International*, 6, 1-22.
- Koch, Daniel. 2007. *Structuring fashion: department stores as situation spatial practice*. PhD diss., KTH School of Architecture. Stockholm: Axl Books.
- Koch, Daniel. 2015. ...and avoidance. In *Proceedings of the 10th International Space Syntax Symposium*, edited by Kayvan Karimi, Laura Vaughan, Kerstin Sailer, Garyfalia Palaiologou and Tom Bolton. London: UCL.
- Koch, Daniel., Jesper Steen., and G Öhlén. 2012. 'Programme Re-Configuration: Hospital Buildings, Internal and External Workflow Conditions, and Communicatory Benefits'. In: *Proceedings Arch12. ARCH12: Architecture/Research/Care/Health Perspectives on Nordic Welfare Environments*.
- Legeby, Ann. 2010. *Urban segregation and urban form: From residential segregation to segregation in public space*. Licentiate Thesis, KTH School of Architecture. Stockholm: KTH.

- Legeby, Ann. 2013. Configuration and co-presence: the underpinnings of job opportunities. In *Proceedings of the 9th International Space Syntax Symposium*, edited by Y O Kim, H T Park and K W Seo. Seoul: Sejong University.
- Legeby, Ann., and Lars Marcus. 2011. Does Urban Structure of Swedish Cities Inhibit the Sharing of Public Space? *Built Environment*, 37(2): 155-169.
- Legeby, Ann., Meta Berghauser Pont., and Lars Marcus. 2015. Streets for co-presence? Mapping potentials. In *Proceedings of the 10th International Space Syntax Symposium*, edited by Kayvan Karimi, Laura Vaughan, Kerstin Sailer, Garyfalia Palaiologou and Tom Bolton. London: UCL.
- Legeby, Ann., Meta Berghauser Pont., och Lars Marcus. 2015. *Dela[d] Stad: Stadsbyggande och segregation. 1 Perspektiv och utgångspunkter*. Stockholm: KTH.
- Legeby, Ann., Meta Berghauser Pont., och Lars Marcus. 2015. *Dela[d] Stad: Stadsbyggande och segregation. 2 Metoder: sociala stadsbyggnadsanalyser*. Stockholm: KTH.
- Marcus, Lars. 2000. *Architectural Knowledge and Urban Form: The functional Performance of Architectural Urbanity*. PhD Diss., KTH The School of Architecture. Stockholm: KTH.
- Marcus, Lars. 2010. Spatial Capital: A Proposal for an Extension of Space Syntax into a More General Urban Morphology. *Journal of Space Syntax*, 1 (1), 2010, 33-40.
- Marcus, Lars., and Johan Colding. Toward an integrated theory of spatial morphology and resilient urban systems, *Ecology & society*, Vol. 19, No. 4.
- Molina, Irene. 2007. *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Diss. Uppsala: Univ.
- Olsson, Sören. 1998. *Det offentliga stadslivets förändringar*. Göteborg: Centrum för byggnadskultur i västra Sverige.
- Olsson, Sören. 2012. *Social hållbarhet i ett planeringsperspektiv*. <http://socialhallbarhet.se/om-social-hallbarhet/> (2015-12-14).
- Ostrom, Ellinor. 1990. *Governing the commons*. New York, USA: Cambridge University Press.
- Ostrom, Ellinor., and Ahn. 2003. *Foundations of social capital. Cheltenham*. Elgar reference collection.
- Pen, Allan. 2003. Space Syntax and Spatial Cognition: Or Why the Axial Line? *Environment and behavior*, 35(1), 30-65.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the twenty-first century*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Rieniets, Tim., Kretschmann, Nicolas., and Myriam Perret. 2014. *The city as resource: texts and projects 2005-2014 : Chair of Prof. Kees Christiaanse, ETH Zurich*. Berlin: Jovis.
- RUFS 2010, *Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen*. Stockholms läns landsting.

- Stockholms stad. 1999. *Översiktsplan-99*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret.
- Stockholms stad. 2010. *Promenadstaden, Översiktsplan 2010*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret.
- Stockholms stad. 2015. *Skillnadernas Stockholm*. Stockholm: Stadsledningskontoret.
- Vallström, Maria. 2015. *Mörkade platser*. (kommande, inom ramen för Urbant Utvecklingsarbete).
- Vaughan, Laura. 2005. The relationship between physical segregation and social marginalization in the urban environment. *World Architecture*, 185: 88-99.
- Vaughan, Laura. 2007. The spatial syntax of urban segregation. *Progress in Planning*, 67 (3): 205-294.
- Vaughan, Laura., and Sonia Arbaci. 2011. The Challenges of Understanding Urban Segregation. *Built Environment*, 37(2), 128-138.
- Young, I. M. 1996. City Life and Difference, In Fainstein, S., and Campell, S. (red.), *Readings in Urban Theory*, Oxford: Blackwell.
- Zukin, Sharon. 1995. *The Culture of Cities*. Oxford: Blackwell.
- Wacquant, Loïc J. D. 2007. *Urban Outcast: a comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity.
- Wilkinson, Richard G., och Kate Pikett. 2010. *Jämlikhetsanden: därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Stockholm: Karneval.

Bilder, figurer och foton

Författarna, där annat ej anges.

Historiska kartbilder:

- "Stockholm och omgivning 1817" av Carpelan, W. M. - Digitala stadsmuseet. Licensierad under CC BY 4.0 via Wikimedia Commons - https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stockholm_och_omgivning_1817.jpg#/media/File:Stockholm_och_omgivning_1817.jpg
- "Stockholms stads belägenhet 1750" av Georg Biurman - Kungliga Biblioteket. Licensierad under Public Domain via Wikimedia Commons - https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stockholms_stads_bel%C3%A4genhet_1750.jpg#/media/File:Stockholms_stads_bel%C3%A4genhet_1750.jpg

"Stockholm med omgivning 1640-1642" av Okänd - Kungliga biblioteket. Licensierad under Public Domain via Wikimedia Commons -
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stockholm_med_omgivning_1640-1642.jpg#/media/File:Stockholm_med_omgivning_1640-1642.jpg